
La història del procés d'integració europea

PID_00263250

Laia Mestres i Camps

Temps mínim de dedicació recomanat: 4 hores

Laia Mestres i Camps

Laia Mestres i Camps és investigadora post-doctoral a l'Institut Barcelona d'Estudis Internacionals (IBEI), associada al grup de recerca de l'Observatori de Política Exterior Europea. També col·labora com a investigadora nacional amb el *think tank* European Council on Foreign Relations (ECFR). En el passat va treballar a l'Institut Universitari d'Estudis Europeus (IUEE), a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i al CIDOB (Barcelona Centre for International Affairs). És doctora en Relacions Internacionals i Integració Europea per la UAB.

Primera edició: febrer 2019

© Laia Mestres i Camps

Revisió i actualització en profunditat de l'anterior versió escrita pel catedràtic de Ciència Política de la UAB, Francesc Morata (1949-2014)

Tots els drets reservats

© d'aquesta edició, FUOC, 2019

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Disseny: Manel Andreu

Realització editorial: Oberta UOC Publishing, SL

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars del copyright.

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. El final de la Segona Guerra Mundial: la cooperació com a primer pas	7
2. La Comunitat Europea del Carbó i de l'Acer i el fracàs de la Comunitat Europea de Defensa: el debat sobre la cessió de la sobirania nacional	9
3. La Comunitat Econòmica Europea i l'Euratom: l'expansió definitiva de la integració	11
4. El compromís de Luxemburg i la primera ampliació: el primer fre a la integració	13
5. Ampliació mediterrània i Acta Única Europea: el relançament dels anys vuitanta	16
6. Cap a la Unió Europea: integració econòmica i unió política	19
7. Amsterdam i Niça: la concatenació de reformes	24
8. Tractat constitucional de la UE i ampliació cap a l'est: a la recerca del rumb	29
9. El vigent Tractat de Lisboa: menys constitucional i amb més velocitats	34
10. Les diverses crisis de la Unió	37
11. Annexos	42
11.1. Annex 1. El procés d'aprofundiment de la Unió Europea	42
11.2. Annex 2. El procés d'ampliació de la Unió Europea	43
Resum	45
Bibliografia	47

Introducció

Aquest primer mòdul descriu i analitza el procés d'integració europea des de l'inici fins als nostres dies d'una manera cronològica. L'objectiu consisteix a oferir una visió de conjunt dels esdeveniments principals que han condicionat pas a pas un procés complex i a vegades fins i tot contradictori però essencial per a garantir la pau, la democràcia i el desenvolupament econòmic i social a Europa. Un procés que va començar modestament amb la integració dels mercats del carbó i de l'acer dels sis membres fundadors i ha derivat en una unió de vint-i-set estats membres (després de la sortida del Regne Unit), amb unes polítiques comunes, una cooperació estreta en els àmbits més sensibles i una moneda única (compartida per una majoria d'aquests estats membres).

Aquest viatge per la història de la integració europea ens permetrà entendre el dilema constant entre aprofundiment i ampliació. L'augment pràcticament continu de competències comunitàries, l'harmonització de regulacions perquè les polítiques que encara estan en mans dels estats membres vagin convergint i les negociacions intergovernamentals per a reformar els tractats que regeixen la Unió Europea (UE) resumeixen molt bé la voluntat dels estats membres i de les institucions europees d'aprofundir en aquest projecte singular d'integració. A la vegada, la consolidació del projecte europeu ha portat que altres estats del continent hagin volgut sumar-s'hi. Dels 6 fundadors es va arribar als 28 estats membres mitjançant diferents onades d'ampliació. I encara ara hi ha estats que continuen picant a la porta de la Unió Europea, tot i que les negociacions són cada vegada més complexes i la capacitat d'absorció de nous estats membres s'ha demostrat limitada.

La Unió Europea continuarà essent un projecte de doble encaix, intergovernamental i supranacional. La seva complexitat, tant per la magnitud de competències comunitaritzades i el pes de les institucions supranacionals com pel nombre creixent d'estats membres, en fan, sens dubte, un projecte singular i irreplicable.

Al final d'aquest mòdul trobareu dos annexos que en visualitzen d'una manera més resumida els continguts: d'una banda, dues taules resumeixen els fets més rellevants de la història d'aprofundiment i ampliació del procés d'integració europea i, de l'altra, uns mapes explicatius dibuixen com ha estat el creixement dels estats membres a la Unió Europea.

Objectius

Amb l'estudi d'aquest mòdul, els estudiants assolireu els objectius següents:

- 1.** Conèixer el conjunt d'esdeveniments que han condicionat el procés d'integració europea des d'una perspectiva històrica.
- 2.** Conceptualitzar la posició de la Unió Europea com un sistema polític emergent en el context d'un món cada cop més globalitzat.
- 3.** Conceptualitzar la UE com un procés original i únic de construcció d'un espai econòmic integrat i d'institucions supranacionals.

1. El final de la Segona Guerra Mundial: la cooperació com a primer pas

El procés d'integració europea, que avui coneixem com a Unió Europea, és fruit d'una època molt determinada, la fi de la Segona Guerra Mundial, i del compromís dels estats europeus amb la pau, la restauració de la democràcia i la cooperació entre estats.

De fet, la idea d'una Europa federal data del període d'entreguerres quan van sorgir propostes com les de Richard Coudenhove-Kalergi i la seva Pan-Europa o Altiero Spinelli amb el Manifesto de Ventotene «Per una Europa lliure i unida». A partir del maig de 1945, les propostes de cooperació en diferents àmbits, començant pel militar i l'econòmic i acabant pel polític, no es van fer esperar i responien a l'objectiu de reconstruir una Europa exhausta i dividida. Des del punt de vista econòmic, per exemple, la cooperació econòmica va venir sota el guiatge de Bèlgica, els Països Baixos i Luxemburg, que van unir-se en el Benelux per establir una unió duanera. En l'àmbit militar, primer França i el Regne Unit van signar el tractat de Dunkerque com a forma d'aliança defensiva i pacte d'assistència mútua, davant les portes d'una nova emergència militar d'Alemanya; i un any més tard, el 1948, els països del Benelux s'hi van unir mitjançant el tractat de Brussel·les, que donà lloc a la Unió Europea Occidental (UEO).

Des del punt de vista polític, amb l'impuls de les elits polítiques i de diferents moviments d'opinió de l'època, com la Unió Europea dels Federalistes, el Moviment pels Estats Units d'Europa o el United European Movement, van sorgir iniciatives importants que començaven a debatre sobre com intensificar la cooperació entre els diferents estats europeus i, fins i tot, especulaven sobre la idea de la unificació europea. Els governs d'alguns països, com els del Benelux, França o Itàlia, havien rebut amb molt d'entusiasme el debat sobre una Europa unida, però d'altres com el Regne Unit, Suïssa o els països escandinaus no ho veien amb tants bons ulls. Per la seva banda, Alemanya defensava aquestes propostes com una manera de rehabilitar-se davant els seus veïns europeus. En un context de recuperació econòmica necessària després de la guerra mundial però amb l'inici de la guerra freda, en un primer moment la cooperació va prevaler per sobre de la integració. El 5 de maig de 1949, els representants de deu estats europeus (França, Bèlgica, Dinamarca, Irlanda, Itàlia, Luxemburg, Països Baixos, Noruega, Suècia i el Regne Unit) van signar els estatuts del Consell d'Europa. Les funcions d'aquesta nova organització internacional es limitaven a discutir sobre «qüestions d'interès comú, assegurar el respecte dels drets humans i establir acords i accions comunes en matèria econòmica, social, cultural, científica, legal i administrativa» (segons l'article 1.b).

En definitiva, en acabar la guerra, els primers passos dels estats que havien de portar el benestar i la seguretat a les societats europees passaven per la cooperació. Els estats europeus s'estaven reforçant en un context de creixent divisió entre l'Europa occidental i els països de l'esfera de l'URSS i amb un augment indiscutible de la influència econòmica i militar dels Estats Units. Aquesta situació canviaria situant la integració en el centre del debat polític europeu.

2. La Comunitat Europea del Carbó i de l'Acer i el fracàs de la Comunitat Europea de Defensa: el debat sobre la cessió de la sobirania nacional

«Europa no es farà d'una sola vegada ni mitjançant una construcció global: es farà amb assoliments concrets i, abans que res, amb una solidaritat efectiva. El reagrupament de les nacions europees exigeix eliminar l'enfrontament secular entre França i Alemanya; l'acció empresa haurà d'afectar, en primer lloc, França i Alemanya [...] El Govern francès proposa situar el conjunt de la producció francoalemanya de carbó i d'acer sota una alta autoritat comuna, en el marc d'una organització oberta a la participació d'altres països d'Europa. [...]»

«[...] L'establiment d'aquesta unitat potent de producció [...] capaç d'oferir a tots els països agrupats els elements fonamentals de la producció industrial en igualtat de condicions, establirà les bases reals de la unificació econòmica.»

«Amb la posada en comú de les produccions bàsiques i la institució d'una alta autoritat de nou encuny, les decisions de la qual vincularan França, Alemanya i els països que s'hi adhereixin, aquesta proposta posarà les bases concretes d'una federació europea necessària per a preservar la pau.»

Declaració de Robert Schuman, ministre francès d'Afers Estrangers, el 9 de maig de 1950

Aquesta declaració representa la fundació del projecte d'integració europea. Llegida pel ministre d'Afers Estrangers francès Robert Schuman el 9 de maig de 1950, però ideada per Jean Monnet, considerat un dels pares de la idea d'una Europa unida, resumeix el «mètode» de la integració europea: cedir la sobirania nacional en algunes polítiques sectorials bàsiques en benefici d'unes institucions supranacionals comunes i independents amb l'objectiu d'ampliar progressivament les àrees d'integració econòmica i política. El fet que la primera àrea d'integració fos la producció del carbó i de l'acer de França i Alemanya no era casual. No solament facilitaria la modernització de la producció i l'augment del subministrament de carbó i d'acer i contribuiria així a un major desenvolupament econòmic, sinó que faria materialment impossible una nova guerra entre els dos països enfrontats històricament. La proposta francesa va ser acollida amb entusiasme per Alemanya, desitjosa de perdre la imatge de perdedora i de participar plenament en un projecte solidari europeu.

La virtut principal del Pla Schuman era la concreció i, a la vegada, la potencialitat enorme de la idea «d'una federació europea necessària per a preservar la pau». Ja no es tractava de cooperar intergovernamentalment, sinó que aquesta forma d'integració trencava amb el principi fins llavors immutable de la inviolabilitat i indivisibilitat de la sobirania dels estats, tan característic de les relacions internacionals.

El tractat de París, signat el 18 d'abril de 1951 per França, Alemanya, Itàlia i els tres països del Benelux, establia formalment la Comunitat Europea del Carbó i de l'Acer (CECA) i creava les primeres institucions supranacionals d'Europa. D'una banda, el tractat atribuïa a la CECA molts poders executius, d'entre els quals destacaven abolir i prohibir barreres tarifàries internes, subvencions

estatals i pràctiques restrictives de la competència, fixar preus en determinats supòsits, harmonitzar la política comercial externa o establir taxes sobre la producció del carbó i de l'acer per finançar les activitats de la Comunitat. De l'altra, es creaven les institucions següents:

- **Alta Autoritat:** Institució encarregada de ser l'executiu de la Comunitat, dotada d'amplis poders normatius i administratius, no solament respecte dels estats membres sinó també sobre les empreses mateixes. Presidida per Jean Monnet en la seva fundació, era integrada per nou personalitats independents nomenades pels governs dels estats membres.
- **Consell de Ministres:** Òrgan de consulta i presa de decisions de les propostes presentades per part de l'Alta Autoritat. Format per representants dels sis governs, les decisions es prenen, segons els temes, per consens, per majoria qualificada o per majoria simple.
- **Assemblea Comuna:** Institució essencialment consultiva i de control i no pas legislativa, representava indirectament els pobles dels estats membres mitjançant delegats elegits pels parlaments respectius. No obstant això, se li havia atorgat la potestat de votar una moció de censura contra la gestió de l'Alta Autoritat.
- **Tribunal de Justícia:** Institució que tenia atribuït controlar l'aplicació i execució de les normes i interpretar-les d'acord amb el tractat. Donava resposta a les queixes formulades pels particulars (en aquest cas, les empreses) per incompliment de les normes comunitàries i als conflictes plantejats entre els estats membres, entre els òrgans de la Comunitat o entre aquests i els primers.

Aquest èxit inicial del mètode comunitari va encoratjar els estats membres a ampliar la integració sectorial a altres àmbits d'interès comú. D'aquí en sortí el projecte d'una Comunitat Europea de Defensa (CED). Aquesta proposta, impulsada inicialment per França mitjançant el Pla Preven i que va concloure amb la signatura del tractat de la CED el maig del 1952, preveia crear una comunitat de defensa dotada d'una assemblea, un consell de ministres, un ministeri europeu de defensa i un pressupost comú. I encara més, el mateix tractat ja establí l'evolució progressiva de la CED cap a una Comunitat Política Europea.

Però la proposta de cessió de la sobirania en un àmbit tan sensible per als estats com la defensa, va ser massa ambiciós en aquell moment. Irònicament, l'Assemblea Nacional Francesa es va oposar a la ratificació del tractat l'agost del 1954, invalidant també el pla d'avançar cap a una major integració política.

3. La Comunitat Econòmica Europea i l'Euratom: l'expansió definitiva de la integració

El fracàs de la integració militar i política va ser un cop dur per als federalistes europeus i es va acabar imposant una actitud molt més pragmàtica. Quasi immediatament, Jean Monnet, juntament amb el primer ministre belga Paul-Henri Spaak i el seu homòleg holandès Jean Beyen, entre d'altres, van preparar el relançament d'Europa amb un objectiu molt clar: la integració havia de ser sector a sector, començant per qüestions que generessin un consens ampli com eliminar les barreres comercials i utilitzar pacíficament l'energia atòmica. El 3 de juny de 1955 es reunien els sis ministres d'assumptes exteriors de la CECA a la Conferència de Messina per posar fil a l'agulla en el relançament de la integració europea amb la negociació en paral·lel de dues comunitats diferents, la Comunitat Econòmica Europea (CEE) i la Comunitat Europea de l'Energia Atòmica (CEEA o Euratom). Així, el 25 de març de 1957 els Sis van signar els tractats de Roma d'aquestes dues noves organitzacions internacionals que entrarien en vigor l'1 de gener de l'any següent.

L'acord final va ser lògicament el resultat d'un compromís entre els sis estats membres, però en particular entre França i Alemanya. Mentre que la cancelleria alemanya estava més interessada en una comunitat econòmica concebuda com un mercat comú i no veia de gaire bon grat el projecte de l'Euratom, el Govern francès es mostrava més reticent davant els efectes potencials del mercat comú i, en especial, de l'impacte que podrien tenir les exportacions alemanyes sobre la seva indústria.

Sens dubte, dels dos tractats, el de la CEE era el més important, ja que ampliava el concepte d'integració al conjunt de l'economia i es convertia en el motor principal del desenvolupament comunitari. En el preàmbul del tractat es presentaven els objectius de la CEE, d'entre els quals destacaven la voluntat d'«establir les bases d'una unió cada vegada més estreta entre els pobles europeus», «el progrés econòmic i social», «la millora de les condicions de vida i de treball», la reducció de «les diferències entre les diferents regions i el progrés de les menys afavorides» i «la supressió progressiva de les restriccions als intercanvis internacionals». Això era tota una declaració d'intencions, que ha perdurat des de llavors.

Pel que fa a l'objectiu econòmic de la integració europea, l'article 2 del Tractat de la CEE estableix:

«La Comunitat tindrà com a objectiu promoure, mitjançant l'establiment d'un mercat comú i l'aproximació progressiva de les polítiques econòmiques dels estats membres, un desenvolupament harmoniós de les activitats econòmiques en el conjunt de la Comunitat, una expansió contínua i equilibrada, una estabilitat creixent, una elevació accelerada del nivell de vida i unes relacions més estretes entre els estats que la integren.»

Per a poder establir un mercat comú o mercat únic per als sis estats signants, calia primer crear una unió duanera basada en tres llibertats fonamentals:

- la circulació lliure de mercaderies, acompanyada de la protecció externa mitjançant un aranzel duaner comú;
- la circulació lliure dels factors de producció (persones, empreses, serveis i capitals);
- la lliure competència.

El tractat preveia així mateix harmonitzar d'una manera progressiva les polítiques econòmiques generals i establir polítiques sectorials comunes, especialment en matèria d'agricultura, transports i relacions comercials amb altres estats, és a dir, una integració econòmica gradual en què els estats membres havien prioritzat l'avenç en la comunitarització d'alguns sectors claus de l'economia però no de tots.

Des del punt de vista institucional, la CEE mantenia una estructura similar a la CECA, tot i que l'Alta Autoritat passava a denominar-se Comissió i patia una reducció de les competències d'aquesta institució supranacional en benefici del Consell. Es visualitzava així un reforçament del pes dels estats membres en el procés d'integració europea; ras i curt, més intergovernamentalisme i menys mètode comunitari.

A partir d'aquell moment, va començar una dècada d'activitat intensa. El tractat tenia un calendari detallat per a eliminar de manera progressiva les duanes interiors. Els estats membres es van anticipar a complir el termini previst de dotze anys, i així l'1 de gener de 1959 ja s'havien pres les primeres mesures relatives a la lliure circulació de mercaderies i al juliol del 1962 ja s'havien reduït el 50% dels aranzels duaners entre els Sis. Les últimes barreres duaneres van desaparèixer l'any 1968, un any i mig abans de la data establerta pel tractat.

Paral·lelament, en la conferència celebrada a la ciutat italiana de Stresa a mitjan 1958 es van establir les bases de la política agrícola comuna (PAC) d'acord amb tres principis: preus comuns, finançament comú dels excedents per mitjà d'un pressupost agrícola, i preferència comunitària de la producció agrícola interna enfront de les importacions de tercers països. L'1 de gener de 1962 naixia la PAC amb l'objectiu d'eliminar totes les barreres duaneres de productes agrícoles entre els estats membres a la vegada que creava un sistema comú de preus agraris, de caràcter proteccionista, que havia de garantir un nivell unitari de preus en tots els estats.

4. El compromís de Luxemburg i la primera ampliació: el primer fre a la integració

No es pot entendre el debat entre cooperació i integració (intergovernamentalisme enfront de supranacionalitat) de la dècada dels anys seixanta ni la primera ampliació a nou estats membres del 1973 sense esmentar Charles de Gaulle, president de la República Francesa entre els anys 1959 i 1969. El general De Gaulle s'havia mostrat clarament partidari de la cooperació política entre els Sis amb la idea d'una «Europa europea» integrada per una «unió d'estats sobirans» capaç de fer un paper de tercera força entre els Estats Units i l'URSS. La seva proposta, definida en el Pla Fouchet pel seu ministre d'afers exteriors, es basava en un augment de la cooperació intergovernamental en noves àrees com la defensa i les polítiques científiques i culturals, i en un major pes del Consell de Ministres en la presa de decisió, que hauria de ser per unanimitat. L'oposició dels països més federalistes, com els del Benelux i Alemanya, van fer créixer les tensions entre els estats membres en dos fronts concrets: el veto francès a l'entrada del Regne Unit i la «crisi de la cadira buida».

Per una banda, el Regne Unit havia sol·licitat oficialment l'adhesió a les Comunitats a l'agost del 1961, i l'havien seguit immediatament Dinamarca, Noruega i Irlanda. De Gaulle va vetar dues vegades l'adhesió del Regne Unit, al gener del 1963 i al novembre del 1967, per la seva actitud declaradament atlanticista en matèria defensiva, és a dir, per la seva proximitat als Estats Units. Per una altra banda, la Comissió va proposar un pla que dotaria la Comunitat de més poders institucionals, sobretot per a l'Assemblea Parlamentària, i d'una reforma del sistema financer comunitari que substituïria les contribucions dels estats membres per recursos propis a partir dels drets duaners i les exaccions sobre les importacions. Davant del perill de quedar en minoria en aquestes propostes de reforma, que també incloïen estendre la majoria qualificada en les decisions del Consell, França es va negar a assistir a les reunions del Consell des del 30 de juny de 1965 i va al·legar que les negociacions estaven «definitivament trencades». Amb aquesta forma de protesta, De Gaulle obria la crisi de la cadira buida, a la qual només es va posar fi sis mesos després, al gener del 1966, amb el Compromís de Luxemburg:

«Quan, en el cas de decisions susceptibles de ser preses per majoria sobre la base d'una proposta de la Comissió, estiguin en joc interessos importants d'una o diverses parts, els membres del Consell s'esforçaran a arribar, en un termini raonable, a solucions que puguin ser adoptades per tots els membres en el respecte dels seus interessos mutus i de la Comunitat.»

Tot i el seu caràcter merament polític (no vinculant legalment), aquest acord entre els Sis va significar l'assumpció del poder de veto *de facto* dels estats membres en les decisions del Consell que requerien només la majoria qualificada per tractat. L'estratègia de la cooperació s'imposava a la de la integra-

ció. En aquestes condicions, la decisió relativa al pressupost agrícola va quedar postergada *sine die*, i el sistema de contribucions nacionals, prorrogat fins al final del període transitori, l'any 1970.

No va ser fins a la dimissió del general De Gaulle que un nou clima negociador va emergir en el club europeu permetent relançar el projecte europeu amb diferents fronts, que obrien per primer cop els debats interminables sobre ampliació i aprofundiment. Amb Georges Pompidou a la presidència de la República, França es mostrava disposada a acceptar l'ampliació a condició d'aprofundir en la cooperació entre els Sis, inclosa la coordinació de les polítiques exteriors i la Unió Econòmica i Monetària (UEM). El 22 de juny de 1972, després d'unes negociacions llargues, es van signar els tractats d'adhesió a la Comunitat del Regne Unit, Irlanda, Dinamarca i Noruega, i es va produir l'adhesió efectiva dels tres primers a partir de l'1 de gener de 1973. Finalment, Noruega se'n va autoexcloure a causa del vot negatiu de la seva població en el referèndum celebrat. La Comunitat passava així a tenir nou estats membres, i per facilitar l'adhesió es va fixar un període d'adaptació transitori de cinc anys per als nous membres.

Amb el Regne Unit a dins però intentant renegociar les seves condicions com a membre, l'eix francoalemany va optar per liderar els principals projectes comunitaris de la dècada dels setanta en detriment de la Comissió. Helmut Schmidt a Alemanya i Valéry Giscard d'Estaing a França volien dotar la Comunitat de més pes polític per tal de fer front conjuntament a la crisi econòmica de l'època. Al desembre del 1974, els Nou van reforçar l'arquitectura institucional de les Comunitats Europees amb dues decisions contradictòries en aparença però coherents amb l'evolució del sistema comunitari: formalitzar les trobades periòdiques dels caps d'estat i de govern, que rebrien el nom de Consells Europeus, i escollir directament el Parlament Europeu (que celebraria les primeres eleccions al juny del 1979); en altres paraules, augmentar la influència dels estats membres en la direcció política de la Comunitat mitjançant les reunions del Consell Europeu i la legitimació democràtica i convertint l'Assemblea Parlamentària en el Parlament Europeu.

A partir de llavors, van anar apareixent i discutint-se noves propostes per a donar una nova embranzida al projecte d'integració. D'una banda, l'Informe Werner, elaborat sota la direcció del primer ministre luxemburguès l'any 1971, establia les etapes necessàries per a assolir abans del 1980 una «unió econòmica i monetària», que començaria per una restricció dels marges de fluctuació de les monedes europees. Tanmateix, les crisis del dòlar i del petroli de l'època van obligar la Comunitat a establir un embrió de sistema monetari, conegut amb el nom de serp monetària europea, mitjançant el qual el marge de fluctuació entre dues monedes europees no podia superar el 2,25%. D'aquesta manera, el dòlar deixava de ser la moneda de referència i les intervencions dels bancs centrals es passaven a fer únicament en monedes europees. De l'altra banda, l'Informe Tindemans, signat pel primer ministre belga l'any 1975, feia una proposta més àmplia sobre el futur de les comunitats europees, amb una

reforma en profunditat de l'organigrama institucional i el desenvolupament de noves polítiques comunitàries. Malgrat ser una proposta bastant pragmàtica, no es va arribar a implementar cap de les noves idees de millora institucional, però sí que van veure la llum les relatives a les noves polítiques comunitàries. Així, el 15 de març de 1975 s'establia el Fons Europeu de Desenvolupament Regional (FEDER) per al desenvolupament econòmic de les regions més deprimides, que se sumava al ja existent Fons Social Europeu (FSE), dedicat a les polítiques d'ocupació i cohesió.

En aquest sentit, cal destacar que al març del 1978 els caps d'estat i de govern van crear, seguint una proposta de la Comissió i amb el suport francoalemany, el sistema monetari europeu (SME) amb l'objectiu d'establir una zona monetària estable, protegida de les fluctuacions de les diferents monedes, i fer convergir les polítiques econòmiques nacionals. És a dir, s'imposava l'objectiu de l'estabilitat dels preus interns i dels tipus de canvi. Per a aconseguir-ho, a partir de l'any següent va començar a funcionar l'ecu (*European currency unit*), suma ponderada de les monedes dels estats membres i unitat de compte comunitària per a elaborar el pressupost i gestionar els diferents instruments financers.

5. Ampliació mediterrània i Acta Única Europea: el rellançament dels anys vuitanta

Tot i els avenços econòmics durant la dècada dels setanta, un cert clima d'euroessimisme s'havia instal·lat en els estats membres. Les diferents crisis econòmiques i energètiques i la persistència de barreres físiques, tècniques i fiscals havien impedit que el mercat comú i la Unió Econòmica i Monetària fessin de la CEE una potència econòmica global. Després d'un període de reflexió interna, en el Consell Europeu de Stuttgart del juny del 1983 es va aprovar una declaració solemne en què s'insistia en la necessitat de treballar per a eliminar les pràctiques restrictives a la competència, simplificar les formalitats duaneres, harmonitzar legislacions i liberalitzar els serveis, especialment en el sector financer. Era el punt de partida del que havia de ser el mercat únic.

Sens dubte, la iniciativa de rellançar el procés d'integració sorgí d'una conjunció d'estratègies supranacionals i nacionals impulsades per nou líders (Margaret Thatcher, François Mitterrand, Helmut Kohl i Jacques Delors en la presidència de la Comissió Europea des del 1985) i per l'afany de reforçar institucionalment la Comunitat en un moment d'ampliació a dotze membres. Grècia, Portugal i Espanya havien trucat a la porta de les Comunitats Europees, després d'haver iniciat les respectives transicions democràtiques i com un pas més en la consolidació com a democràcies homologables amb les de la resta de l'Europa occidental. Grècia havia presentat la sol·licitud d'adhesió l'any 1975 i es va convertir en el desè membre l'1 de gener de 1981, mentre que Portugal i Espanya no van sol·licitar l'adhesió fins dos anys més tard i es van haver d'esperar al 1986 per a convertir-se en l'onzè i dotzè estats membres de la CEE. Aquests anys de tardança respecte als grecs va ser degut essencialment a tres factors: les reticències que suscitava el potencial agrícola espanyol a França; l'augment previsible de la despesa comunitària derivada de l'adhesió ibèrica i les negociacions de l'Acta Única Europea (AUE).

Indubtablement, el projecte del mercat interior generava consens entre tots els estats membres, tant el Govern britànic, més defensor de les desregulacions i la liberalització del mercat, com els governs més europeistes, que veien en l'AUE un catalitzador per a la integració europea. De fet, la demanda britànica de revisar la seva contribució al pressupost comunitari i eliminar així el saldo financer negatiu del Regne Unit respecte a la Comunitat també va tenir un paper important en les negociacions intergovernamentals del moment. Margaret Thatcher va aconseguir, en el Consell Europeu de Fontainebleau celebrat al juny del 1984, una compensació econòmica (coneguda com el xec britànic) a canvi d'acceptar un paquet de mesures de caire més integracionista com liberalitzar el mercat intern i reformar el sistema de presa de decisions. La màquina negociadora europea es posava en marxa per conformar un nou projecte de tractat que esmenaria els anteriors. Primer, un comitè *ad hoc* s'encarregaria

d'analitzar i proposar les mesures necessàries per a dur a terme la reforma institucional, política i econòmica pretesa; segon, el Consell Europeu havia de demanar a la Comissió que redactés un programa detallat de mesures i un calendari concret per a convocar finalment una conferència intergovernamental (CIG) en què els estats membres negociarien les esmenes a incorporar als tractats, que després haurien de ser signats i ratificats estat per estat normalment per via parlamentària.

Al juny del 1985 es va arribar així al Consell Europeu de Milà, on es va acordar l'ordre del dia de la CIG: negociació del llibre blanc proposat per la Comissió sobre la realització del mercat interior, l'avenç cap a una política exterior i de seguretat comuna sobre la base de les negociacions entre França, Alemanya i el Regne Unit, i la inclusió de diferents esmenes en els tractats per a incorporar els canvis institucionals sobre el procediment de presa de decisions del Consell, les competències de la Comissió i del Parlament i l'extensió de noves polítiques comunitàries.

L'Acta Única Europea, que esmenava els tractats de Roma, no solament va ser una reforma orientada al mercat únic, sinó que va obrir la porta a incrementar les competències supranacionals (medi ambient, recerca i desenvolupament, cohesió econòmica i social) impulsant una política social europea amb l'èmfasi posat en la regulació de la salut i seguretat en l'àmbit laboral, definint el principi de la cohesió econòmica i social tot establint una política regional plenament comunitària finançada pels fons estructurals, el Banc Europeu d'Inversions (BEI) i la resta d'instruments financers comunitaris, i instaurant la Cooperació Política Europea (que va resultar ser la llavor del que més endavant es conformaria com la política exterior i de seguretat comuna).

Tot i aquests avenços competencials, la reforma institucional va constituir-se com l'*alter ego* del mercat únic, ja que no solament es va limitar a reformar el procediment decisor del Consell sinó que va abraçar també altres institucions, especialment el Parlament Europeu. En aquest sentit, es va incorporar el «procediment de cooperació», relacionat amb les decisions per majoria qualificada (en àmbits com el mercat intern, la política social, la cohesió econòmica i social i l'R+D). És a dir, es va introduir una segona lectura, mitjançant la qual el Parlament Europeu podia presentar esmenes a les proposicions de la Comissió o rebutjar en primera instància, per majoria absoluta, les preses de posició del Consell. Tot i ser un increment modest de la capacitat decisòria del Parlament, va introduir una nova dinàmica de debat i innovació política. L'AUE també va ampliar l'ús de la votació per majoria qualificada en el Consell, va facilitar al Consell que pogués atribuir a la Comissió l'exercici de més competències d'execució i va establir el Tribunal de Primera Instància, que hauria de descarregar el Tribunal de Justícia d'alguns assumptes com els contenciosos de la funció pública, i finalment va donar reconeixement formal a les reunions regulars del Consell Europeu.

L'entrada en vigor de l'AUE l'1 de juliol de 1987, doncs, va significar l'acceleració del procés per a eliminar els obstacles estatals al comerç intracomunitari, la culminació del qual s'havia de produir en principi el 31 de desembre de 1992. Al mateix temps, l'impuls de les noves polítiques previstes en l'AUE i en especial la reforma dels fons estructurals, i la construcció efectiva del mercat intern van fer més palesa la necessitat definitiva d'afrontar la Unió Econòmica i Monetària. Abans de la caiguda del mur de Berlín, els socis comunitaris ja es plantejaven una nova reforma dels tractats per tractar sobre la UEM. Una nova estratègia integracionista s'anava obrint pas, fins que els esdeveniments inesperats del 1989 van obligar a replantejar tot el procés.

6. Cap a la Unió Europea: integració econòmica i unió política

«Arran dels canvis que s'han produït a l'Europa de l'Est, i des de la perspectiva de la culminació del mercat únic i de la realització de la Unió Econòmica i Monetària, estímem necessari accelerar la construcció política de l'Europa dels Dotze. [...]:

- El Consell Europeu hauria d'instar a les instàncies competents que intensifiquin les tasques preparatòries de la Conferència Intergovernamental relativa a la Unió Econòmica i Monetària que s'iniciarà abans de finalitzar l'any 1990.
- El Consell Europeu hauria de decidir la preparació d'una conferència intergovernamental sobre la unió política amb l'objectiu de reforçar la legitimitat democràtica de la Unió, possibilitar que les institucions siguin més eficaces, garantir la unitat i la coherència de l'acció de la Unió en els àmbits econòmic, monetari i polític, i definir i aplicar una política exterior i de seguretat comuna. [...]

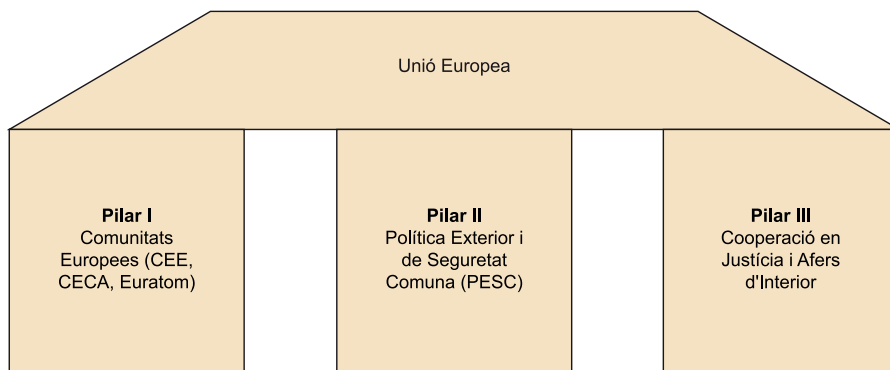
Carta de François Mitterrand, president de la República Francesa, i Helmut Kohl, canceller de la República Federal d'Alemanya, a Charles James Haughey, president en exercici del Consell Europeu, del 19 d'abril de 1990.

Al principi de la dècada dels anys noranta dos reptes històrics reclamaven una resposta ferma i ràpida per part del projecte europeu: a l'exterior, els canvis esdevinguts en l'escena internacional des de la caiguda del mur de Berlín i la reunificació alemanya fins a l'enfonsament de la Unió Soviètica, passant per la crisi del Golf Pèrsic; a l'interior, les implicacions institucionals, econòmiques i monetàries del mercat intern. Davant d'aquests escenaris incerts, François Mitterrand i Helmut Kohl van demanar a la presidència semestral del Consell Europeu, en aquells moments en mans d'Irlanda, impulsar dues CIG, una ja prevista i dedicada a la UEM, i una altra per a desenvolupar la dimensió política del projecte d'integració europea. Ambdues negociacions van desembocar en el Tractat de la Unió Europea (també conegut com a tractat de Maastricht perquè aquesta és la ciutat on es va signar).

Un nou mapa polític es configurava a Europa. D'una banda, els països de l'Europa central i oriental iniciaven processos de transició cap a sistemes democràtics que requerien el suport dels països de la Comunitat Europea amb un augment massiu de les ajudes financeres i l'obertura al comerç. Després vindria el compromís a la seva entrada com a membres del projecte europeu. D'altra banda, hi havia la reunificació alemanya després de la caiguda del mur. Al final del 1989, el canceller Helmut Kohl va presentar un pla per a restaurar la unitat alemanya sense consultar-lo als seus socis comunitaris. Conscient de les inquietuds generades per aquest moviment, intern però amb grans implicacions a escala europea, Kohl volia reforçar el projecte d'integració europea demostrant el ferm compromís alemany amb la proposta de donar un pas més cap a la unió política. Mitterrand va acollir positivament la proposta i tots dos van impulsar la constitució d'ambdues CIG, a la vegada que la reunificació alemanya signada el 3 d'octubre de 1990 significava l'absorció de l'RDA dins l'RFA i l'adhesió *de facto* a la CEE.

Així, doncs, al desembre del 1990 es van constituir les dues CIG a Roma. Si bé el procés de configuració de la UEM semblava bastant clar, l'agenda cap a la Unió Política plantejava més interrogants. Certament, la negociació relativa a la UEM havia tingut una fase de preparació més llarga basada en els treballs desenvolupats per la Comissió Europea sota la batuta de Jacques Delors. Els esculls principals de la negociació van ser la data d'establiment i el control democràtic del Banc Central Europeu (BCE), les etapes de la moneda única i l'eventualitat d'una UEM «a diverses velocitats». En canvi, la Unió Política havia anat sumant a la seva agenda de negociacions una gran varietat de temes dispersos, des de la política exterior i de seguretat fins a la ciutadania europea, passant per la reforma institucional, l'ampliació de les competències comunitàries, la cooperació judicial i policial i el principi de subsidiarietat. Al llarg del 1991, els estats membres van negociar a partir dels esborranys que elaboraven les presidències successives del Consell, en mans de Luxemburg primer i dels Països Baixos després.

En aquest sentit, el Tractat de la Unió Europea (TUE) estava dissenyat per a ampliar l'abast de la integració europea, reformar les seves institucions i procediments de presa de decisió i impulsar la UEM. L'objectiu de la Unió Política es reflectia en la voluntat d'anar cap a una unió cada vegada més estreta en què es creava una nova entitat, la Unió Europea, que sumava a l'interior la Comunitat Econòmica Europea (redefinida com a Comunitat Europea), la CECA i l'Euratom. La Unió Europea es va representar gràficament amb la imatge d'un temple grec amb tres pilars separats (tal com es mostra en la imatge): les tres Comunitats Europees (CE, CECA i Euratom), la Política Exterior i de Seguretat Comuna (PESC) i la Cooperació Judicial i en Afers d'Interior (CJAI). Tant la PESC com la CJAI s'integraven en l'àmbit de la cooperació intergovernamental: les decisions corresponents es prenen per unanimitat al marge del dret comunitari; per tant, no estaven sotmeses al control jurisdiccional del TJCE. Aquesta estructura de suma de pilars basats en la cooperació intergovernamental i el pilar del mètode comunitari va estar vigent fins al Tractat de Lisboa. Per als que donaven suport a la integració supranacional, aquesta estructura de pilars era un retrocés, ja que la consolidació de la cooperació intergovernamental impediria avançar en el mètode comunitari. Per als més intergovernamentalistes, era simplement un reconeixement en els tractats de les pràctiques existents des de l'inici del procés d'integració europea.

Font: Adaptació pròpia a partir de: M. Cini i N. Pérez-Solórzano Borragán (editors) (2016), *European Union Politics*, 5a. edició. Oxford: Oxford University Press.

Els objectius que estableix el Tractat per a la Unió eren els següents:

- Promoure un progrés econòmic i social equilibrat i durador, en particular mitjançant la creació d'un espai sense fronteres interior.
- Afirmar la identitat pròpia en l'escena internacional.
- Reforçar la protecció dels drets i interessos nacionals dels estats membres.
- Desenvolupar una cooperació estreta en l'àmbit de la justícia i els afers d'interior.
- Mantenir i reforçar el cabal comunitari.
- Reforçar la cohesió econòmica i social i establir una unió econòmica i monetària que comportés una moneda única com a objectiu final.

Des del punt de vista institucional, el Tractat va mantenir l'estructura i les competències de la Comissió, va reforçar el paper del Consell Europeu com a impulsor i orientador de la Unió, i va estendre els supòsits d'aplicació de la majoria qualificada a les decisions del Consell de la UE. Paral·lelament, va ampliar els poders del Parlament Europeu mitjançant el nou procediment de codecisió, la investidura de la Comissió i la designació directa o la participació en el procés de nomenament d'alguns càrrecs institucionals rellevants. També va crear el Comitè de les Regions, amb les funcions d'òrgan assessor representatiu de les regions i ciutats dels estats membres, va establir la figura del Defensor del Poble Europeu i també va atorgar categoria d'institució comunitària al Tribunal de Comptes.

Tanmateix, el TUE va consagrar dos principis nous: la ciutadania europea i la subsidiarietat, sempre sotmesos al control del Tribunal de Justícia Europeu. A proposta d'Espanya, el nou concepte de la ciutadania europea volia dotar d'una identitat conjunta tots els ciutadans que tinguessin la nacionalitat d'un estat membre de la Unió Europea. No es tractava en cap cas de substituir la ciutadania nacional, sinó més aviat de complementar-la. Tot i això, no tenia

ni té un valor merament declaratiu, sinó que implica certs drets previstos en els tractats: llibertat de circulació i residència en tot el territori europeu, participació activa i passiva en les eleccions europees i municipals a l'estat membre on es resideixi, protecció consular en tercers països on no hi hagi representació diplomàtica estatal per part d'altres representacions diplomàtiques d'altres països europeus, dret de petició davant del Parlament Europeu en relació amb activitats comunitàries que l'afectin i dret a recurs davant del Defensor del Poble europeu.

El principi de subsidiarietat, d'inspiració netament federal, va comportar regular l'exercici de competències compartides entre els estats membres i la Unió Europea. Aquest principi estableix que les institucions comunitàries només poden intervenir quan els objectius de l'acció pretesa no són assolits de manera suficient pels estats membres i sí que es poden assolir a escala comunitària. Mitjançant la definició dels criteris que han de guiar l'acció comunitària, el TUE buscava racionalitzar-ne la utilització per evitar les actuacions inútils i donava l'última paraula pel que fa a la interpretació al Tribunal de Justícia de les Comunitats Europees.

Pel que fa al ventall de competències assumides per la Comunitat Europea, el TUE va oficialitzar-ne algunes (cooperació al desenvolupament), en va incorporar de noves (educació, sanitat, defensa del consumidor, xarxes transeuropees i indústria) i en va reforçar d'altres (R+D, medi ambient, cohesió econòmica i social). Alhora, va instituir un fons de cohesió destinat a cofinançar infraestructures ambientals i de transport en aquells estats membres amb una renda nacional bruta inferior a la mitjana europea i va preveure la redefinició dels fons estructurals i l'augment de la seva dotació. Un dels objectius més ambiciosos plantejat durant les negociacions de Maastricht era donar contingut a la política social que s'havia definit a l'AUE, signant una carta social europea que equiparés els drets individuals i col·lectius dels treballadors europeus. Les pressions britàniques van impedir que aquesta carta es formalitzés en el nou tractat, convertint-la en un mer protocol annex sense cap valor jurídic i del qual el Govern britànic se'n va acabar autoexcloent també.

Finalment, pel que fa a la UEM, el TUE va establir un calendari obligatori, que incloïa el pas a la moneda única el 1999, com a molt tard, per als estats membres que complissin una sèrie de requisits fixats. Sens dubte, la UEM va ser el resultat més positiu de la negociació. El nou context polític després del 1989 i els primers indicis de recessió econòmica havien generat un clima de desconfiança entre els visionaris més o menys federalistes d'Alemanya, els països del Benelux, Itàlia o Espanya, la visió de França, tendencialment intergovernamentalista, o la del Regne Unit, netament intergovernamentalista i liberal. Tot això, sumat a l'absència d'un projecte clar per a la UE, va impedir que s'articulés el consens necessari per a avançar en temes clau com la majoria qualificada o la PESC, i en el mateix tractat ja s'apuntava a la necessitat de convocar una nova CIG tres anys després que entrés en vigor el de Maastricht.

El procés de ratificació per part dels estats membres, aparentment una formalitat, va acabar tenint una certa complexitat. La ratificació per via parlamentària de la majoria de països no va plantejar problemes especials, però tres d'aquests països van seguir la via del referèndum: Irlanda i Dinamarca, per motius constitucionals, i França, per decisió del president Mitterrand. Mentre que Irlanda superava la prova sense gaires dificultats, a França la campanya referendària va fer visible una fractura política i social creixent respecte de la integració europea. A Dinamarca el no va triomfar en primera instància i va forçar un veritable exercici de prestidigitació constitucional per a mantenir aquest estat dins la UE. El TUE no va entrar en vigor fins al final del 1993, després del pronunciament del Tribunal Constitucional alemany relatiu a la constitucionalitat del Tractat. Amb el tractat de Maastricht, començava una tendència que s'aniria visualitzant cada vegada més: la distància entre l'opinió pública i les seves demandes de transparència i democràcia, i les pràctiques de les elits europees.

7. Amsterdam i Niça: la concatenació de reformes

Després de Maastricht, la necessitat de continuar amb les reformes institucionals iniciades responia més a la voluntat d'ampliació de la UE que no pas a l'impuls d'aprofundiment dels estats membres. I és que múltiples sol·licituds d'adhesió havien anat arribant a la Unió Europea. El repte de l'ampliació del final dels noranta i principi de l'any 2000 no era tant quins estats podrien convertir-se en nous estats membres de la UE ni quan succeïrien les diferents ampliacions, sinó sobretot com la UE s'hauria d'adaptar a aquest creixement de socis. De les diferents onades de sol·licituds rebudes, els millors situats eren els països escandinaus i Àustria, que van començar les negociacions d'adhesió al principi del 1993. El segon grup eren les illes mediterrànies de Xipre i Malta, que també havien sol·licitat l'adhesió al principi dels anys noranta, i el tercer grup eren les noves democràcies del centre i l'est d'Europa, amb Polònia, Hongria i l'antiga Txecoslovàquia al capdavant. El Consell Europeu de Copenhaguen del juny del 1993 havia ordenat els criteris per a l'adhesió que tots els estats candidats havien de complir abans de la seva entrada: disposar d'unes institucions que preservessin la governabilitat democràtica i els drets humans, gaudir d'una economia de mercat en funcionament i acceptar les obligacions i intencions de la UE.

L'ampliació a vint-i-cinc o més estats semblava inevitable, tot i que els temps per a cada estat candidat serien molt diferents. Les candidatures d'Àustria, Suècia, Finlàndia i Noruega van superar totes les fases de negociació molt ràpidament. El seu nivell de desenvolupament econòmic, el caràcter profundament democràtic i l'adaptació prèvia a la normativa comunitària dels quatre països van permetre que en menys de tres anys es convertissin en estats membres, tot i que Noruega va tornar a votar que no a la seva adhesió en referèndum. L'1 de gener de 1995 s'iniciava la Unió Europea a quinze i l'ampliació següent encara tardaria nou anys més a fer-se efectiva.

El pas de dotze a quinze era fàcilment assumible per la UE, però superar de llarg la vintena d'estats membres necessitava reformes de més envergadura. Una de les qüestions més complexes era la renegociació dels criteris per a ponderar el vot del Consell. Hi havia una divisió cada vegada més clara entre els estats grans, que volien fer prevaldre el criteri de la població, i els estats amb menys de deu milions d'habitants, que sortien afavorits amb les minories de bloqueig. Finalment, es va arribar a un compromís en la cimera de Ioannina el març de 1994, pel qual la minoria de bloqueig passava de vint-i-tres vots a vint-i-set però, si un grup d'estats que sumessin entre vint-i-tres i vint-i-sis vots s'hi mostrava en contra, el Consell faria «tots els possibles per a aconseguir una solució satisfactòria», acceptable per a la resta «en un termini raonable». El compromís, massa ambigu per a contentar a tothom, tenia un caràcter provisional i obria de bat a bat el debat sobre la reforma institucional necessària

per a absorbir les futures ampliacions, no solament sobre quants comissaris o eurodiputats podria tenir cada estat o quines havien de ser les minories de bloqueig al Consell, sinó sobretot com una Unió amb prop de trenta estats membres podria funcionar i respondre a les ambicions de més o menys integració de cada soci europeu. S'iniciava així un dels debats que més rius de tinta va fer córrer en les últimes dècades de la integració europea, el de les geometries variables, cooperacions reforçades o diverses velocitats, entre altres noms.

La Conferència Intergovernamental, que acabà desembocant en el Tractat d'Amsterdam, aprovat al juny del 1997, s'iniciava en un context enterbolit. D'una banda, la substitució de Jacques Delors pel luxemburguès Jacques Santer al capdavant de la Comissió Europea no va ser senzilla, i de seguida es va veure que Santer no tenia el carisma i la voluntat integradora del seu predecessor. A més, la victòria esperada dels laboristes amb Tony Blair al Regne Unit i el triomf, aquest inesperat, de l'esquerra a França, situava per primera vegada els socialistes governant en tretze dels quinze estats membres, on Alemanya i Espanya eren les úniques excepcions. D'altra banda, l'estancament econòmic, l'augment de l'atur i un creixent escepticisme de l'opinió pública envers el projecte europeu feien que una majoria dels estats membres no complissin els criteris de convergència de la UEM i que tot trontollés.

Tot feia presagiar que la reforma d'Amsterdam seria de mínims, deixant els grans conflictes oberts per a més endavant en temes tan cabdals com les institucions, la defensa o la flexibilitat. No obstant això, finalment alguns canvis substantius van veure la llum.

El lideratge francoalemany, que havia ajudat tant a impulsar Maastricht, estava en aquells moments fortament qüestionat per un contenciós entre la defensa alemanya de l'estabilitat pressupostària i la lluita contra el dèficit en els objectius de la futura moneda única, i les reclamacions franceses de llançar una iniciativa europea per a generar ocupació. No obstant això, el Tractat va acabar recollint un nou capítol sobre la política social, la formació professional i la joventut, i una resolució relativa al compromís de la Unió amb la generació d'ocupació i la coordinació de les polítiques econòmiques dels estats membres, tot i que els fons addicionals per a la lluita contra l'atur no van sorgir del pressupost comunitari sinó del Banc Europeu d'Inversions (BEI), que convidava els governs a modificar la fiscalitat sobre l'ocupació i a reformar els mercats laborals. A canvi d'aquesta victòria petita i parcial de França, Alemanya va veure ratificat el seu gran objectiu del Pacte d'Estabilitat.

Pel que fa a la lliure circulació, el Tractat va acabar incorporant el Conveni de Schengen malgrat el rebuig inicial del Regne Unit i Irlanda, que van aconseguir mantenir-se'n al marge. En un termini de cinc anys, imposat per Alemanya, s'havien de desmantellar els controls policials a les fronteres interiors de la Unió i comunitaritzar les polítiques de visats, immigració i asil. La Comissió

passava a compartir el poder d'iniciativa amb els estats membres i el Tribunal de Justícia Europeu, que passava a tenir més competències per a dirimir els eventuals abusos en aquesta qüestió.

Pel que fa a la Política Exterior i de Seguretat Comuna (PESC), la principal novetat va raure en la creació de la figura de l'alt representant per a la PESC, que compartiria aquest càrrec amb el de secretari general del Consell. Finalment, els països més atlantistes van mostrar-se disposats a acceptar una referència a la integració de la Unió Europea Occidental (UEO) a la UE, encara que fos només una possibilitat sense data fixa. La UEO va ser una organització de defensa europea, creada pel Tractat de Brussel·les el 1948, independent de tot el projecte d'integració europea de la UE però que finalment va desaparèixer i diluir-se. El Tractat d'Amsterdam va obrir la porta a aquesta dilució, que no va succeir fins a l'any 2001.

El Tractat d'Amsterdam també va recollir el principi de la cooperació reforçada, és a dir, de la flexibilitat perquè els estats membres que volguessin avançar més ràpid en el procés d'integració de certs assumptes comunitaris ho poguessin fer sense haver d'esperar els més reticents. El pilar de justícia i afers d'interior també va quedar inclòs en aquesta cooperació reforçada, però no va ser el cas per a la PESC.

Tot i aquests avenços, recollits en el Tractat d'Amsterdam, la falta d'acords sobre la reforma institucional va fer que es deixessin per a més endavant. No es va decidir res ni en la reforma del vot del Consell ni en la composició de la Comissió. Només es va aconseguir acordar l'ampliació de la majoria qualificada en el Consell en alguns àmbits concrets i l'ampliació consegüent dels supòsits d'aplicació del procediment de codecisió, amb l'augment de poders del Parlament que comportava. La necessitat de prendre decisions en aquest sentit abans de l'ampliació promesa als països de l'Europa central i oriental va obligar els estats membres a convocar una nova conferència intergovernamental que ho acabés resolent.

Entre els consells europeus d'Amsterdam i Niça celebrats al desembre del 2000, la Unió Europea i els estats membres havien de fixar el rumb del que seria la Unió ampliada posant l'èmfasi en algunes polítiques concretes com les d'ocupació, competitivitat i cohesió social, tot i alguns contratemps com la dimissió de la Comissió Santer o les incerteses de la tercera fase de la UEM. Pel que fa a aquest últim punt, l'1 de gener de 1999 havia d'entrar en vigor l'última fase de la UEM amb la decisió de quins estats membres adoptarien l'euro com a moneda única, i el naixement de la institució més federal i independent de la UE, el Banc Central Europeu, que aplicaria la política monetària. Dels quinze, onze estats membres van complir els criteris de convergència establerts; Grècia en va quedar inicialment fora perquè no complia cap dels criteris, i el Regne Unit, Suècia i Dinamarca se'n van apartar per decisió pròpia. La dimissió en bloc de la Comissió Europea al març del 1999 es va convertir en una autèntica crisi de govern, segurament la primera del sistema polític

de la Unió. Després de certes acusacions de frau, mala gestió i nepotisme per part de la Comissió, el Parlament Europeu va elaborar un informe que certificava certes irregularitats financeres en la gestió d'alguns comissaris i que va desembocar en la dimissió en ple de la Comissió Santer i la seva substitució per Romano Prodi, passant d'un democratacristià d'un país petit del nord a un socialista d'un estat gran del sud.

En paral·lel, però també al final dels noranta, es va avançar en l'agenda de polítiques comunitàries tal com hem apuntat. En primer lloc, es va posar en marxa una política de lluita contra l'atur juvenil i el de llarga durada, anticipant d'aquesta manera les disposicions del Tractat d'Amsterdam. Destacaven dos aspectes de l'acord: d'una banda, el mecanisme de vigilància multilateral aplicat per a avaluar el compliment de les mesures nacionals; de l'altra, la referència a uns objectius, unes polítiques i uns instruments financers concrets, encara que modestos, però susceptibles de ser ampliat per majoria qualificada. En segon lloc, al principi del 2000 el Consell Europeu va proposar fer de la Unió «l'economia del coneixement més competitiva i dinàmica del món, capaç d'un creixement econòmic sostenible, amb més i millors feines i més cohesió social». Coneguda com el procés de Lisboa, es va establir una estratègia i unes mesures d'acció per tal d'augmentar el benestar a la UE sobre la base de la creació i la distribució de la renda (impuls dels àmbits de recerca i desenvolupament, societat de la informació, innovació, formació del capital humà, entre d'altres). La novetat d'aquesta iniciativa no residia tant en el què sinó en el com, és a dir, es preveia que es faria amb un nou «mètode obert de coordinació» i amb l'establiment de normes comunitàries. Ras i curt, es van fixar objectius europeus amb mitjans essencialment nacionals. I en tercer lloc, la Comissió va plantejar una estratègia coneguda com a Agenda 2000 per continuar aprofundint en la integració europea a la vegada que absorbia les diferents onades d'ampliacions. El seu objectiu consistia a orientar les polítiques internes envers uns objectius socials i econòmics al mateix temps que es reformulaven les polítiques clau des de la perspectiva de l'ampliació. L'executiu comunitari va suggerir afrontar els costos de les ampliacions mitjançant la contenció de les polítiques de solidaritat vigents en el si de la UE, en detriment dels beneficiaris del moment. Tot i que la Comissió hauria preferit augmentar lleugerament el pressupost comunitari per poder fer front a tots els reptes que es plantejaven, els Quinze van optar per mantenir el sostre pressupostari (al voltant de l'1,25% del PIB de la Unió) i reestructurar les partides de despesa (reduir els fons estructurals, mantenir la PAC i dedicar una minsa part del pressupost als països candidats a l'adhesió).

Els serrells institucionals que havien quedat pendents amb el Tractat d'Amsterdam es van reprendre amb la CIG que va tenir lloc durant tot l'any 2000 i que va acabar amb la signatura del nou Tractat de Niça. Calia definir les noves regles del joc amb una Unió ampliada a vint-i-cinc o més nous estats membres, sobretot quant a la composició de la Comissió Europea, la reponderació del vot de cada estat membre en el Consell de Ministres, l'eliminació del poder de veto en el màxim nombre de matèries encara subjectes a la unanimitat.

tat i la flexibilització de les cooperacions reforçades. Sense aquestes reformes, la Unió Europea es podia convertir en una organització internacional lenta, ineficaç i incapaç de donar resposta a les necessitats de funcionament intern, com el cada vegada més important paper internacional. Per tant, va ser una CIG més instrumental que no d'impuls, necessària però a la vegada decebedora per als qui volien una Unió cada cop més forta. El mètode de negociació intergovernamental, basat en la recerca permanent del consens entre tots els estats membres es revelava cada cop més inviable.

El consens va portar que cadascuna de les decisions preses a Niça tingués matisos, excepcions o sensació de certa provisionalitat fins a una nova decisió més definitiva. Pel que fa al nombre de comissaris, es va acordar que n'hi hauria un per part de cada estat membre fins que la Unió arribés a vint-i-set socis, moment en què el nombre hauria de ser inferior al d'estats membres. De fet, el Tractat de Lisboa, que esmenaria el de Niça, va tornar a modificar aquesta clàusula mantenint l'acord d'una Comissió formada per un comissari de cada estat membre. Es va establir també que el president i els membres de la Comissió serien nomenats per majoria qualificada del Consell després de l'aprovació del Parlament Europeu. La reponderació del vot va ser la qüestió en què va costar més d'arribar a l'acord. Alemanya volia que se li reconegués d'alguna manera que després de la unificació era l'estat membre amb més població i més percentatge de PIB de la UE, distanciant-se així de França, fet que París no podia acceptar. El compromís adoptat finalment mantenia la paritat entre els estats membres més grans (Alemanya, França, Itàlia i Gran Bretanya), tot i que la inclusió del factor poblacional permetia a Alemanya ser l'única que, en coalició amb dos dels altres estats grans, podia bloquejar qualsevol decisió que es prengués per majoria qualificada. En canvi, els altres tres no hi arribaven. Precisament, les matèries que passaven de la unanimitat a la majoria qualificada va ser un altra qüestió de l'agenda negociadora. Dels setanta-tres assumptes subjectes a la unanimitat fins llavors, quaranta aproximadament passaren a formar part de la majoria qualificada, cosa que en general comportava també un increment dels poders del Parlament Europeu. Tanmateix, es va mantenir el poder de veto en aspectes fonamentals com la fiscalitat i la seguretat social (per l'oposició de la Gran Bretanya i Dinamarca), la immigració fins al 2004 (Alemanya), la política de cohesió fins al 2007 (Espanya) i alguns aspectes de la política comercial comuna (França). Finalment, l'instrument de les cooperacions reforçades aprovat a Amsterdam s'havia demostrat massa estricte en les condicions, i les negociacions a Niça van permetre un acord de flexibilització i ampliació dels àmbits en què es podia instaurar, amb l'excepció de la defensa per imposició britànica. Finalment, però no menys important, el Consell Europeu també va aprovar la Carta Europea de Drets Fonamentals, que s'havia elaborat paral·lelament a la CIG, encara que es va optar per no incloure-la en el Tractat. En poques paraules, Niça havia aconseguit un nou acord en forma de tractat, però no es va poder superar la sensació de falta de rumb en el procés d'integració europea.

8. Tractat constitucional de la UE i ampliació cap a l'est: a la recerca del rumb

«La Unió Europea és un èxit. Europa viu en pau des de fa més de mig segle. [...] Cinquanta anys després del seu naixement, la Unió està en una cruïlla, en un punt d'inflexió de la seva existència. La unificació d'Europa és imminent. La Unió està a punt d'ampliar-se amb més de deu nous estats membres, principalment d'Europa central i oriental, tancant definitivament un dels capítols més negres de la història europea: la Segona Guerra Mundial i la posterior divisió artificial d'Europa. Per fi, Europa està en el camí de convertir-se en una gran família sense cap vessament de sang.

La Unió ha d'afrontar simultàniament un repte doble, un d'intern i un altre fora de les seves fronteres. Dins de la Unió, cal aproximar les institucions europees als ciutadans. Sens dubte, els ciutadans continuen donant suport als grans objectius de la Unió, però no perceben sempre la relació entre aquests objectius i l'actuació quotidiana de la Unió. Volen unes institucions europees menys lentes i rígides i, sobretot, més eficients i transparents. [...]

Fora de les seves fronteres, la Unió Europea s'enfronta a un entorn globalitzat en ràpida mutació. Amb la caiguda del mur de Berlín, per un moment va semblar que podríem viure en un ordre mundial estable, sense conflictes, basat en els drets humans. Però només uns anys més tard aquesta seguretat va desaparèixer. L'11 de setembre ens ha obert brutalment els ulls. Les forces contràries no han desaparegut. El fanatisme religiós, el nacionalisme ètnic, el racisme i el terrorisme s'intensifiquen i continuen alimentant els conflictes regionals, la pobresa i el subdesenvolupament. Quin és el paper d'Europa en aquest món transformat? No hauria d'exercir Europa, finalment unificada, un paper de lideratge en un nou ordre planetari, el d'una potència capaç de tenir una funció estabilitzadora a escala mundial i a la vegada de ser punt de referència per a nombrosos països i pobles? [...]

Declaració de Laeken sobre el futur de la Unió Europea. Consell Europeu, 15 de desembre de 2001.

La Declaració de Laeken resumeix perfectament el sentir dels líders i la ciutadania europea al principi del segle XXI. Fins en aquell moment, la UE havia estat una història d'èxit per als estats membres i també per als «nous» estats que volien adherir-s'hi tan aviat com fos possible. Però a la vegada es començaven a intuir els reptes o problemes als quals s'havia de donar resposta amb immediatesa i eficàcia, i la incapacitat de la Unió per a ser-ne un instrument útil. Quan encara es negociava el Tractat de Niça, alguns líders europeus, com el ministre alemany Joschka Fischer o el president francès Jacques Chirac, van començar a reflexionar sobre el futur d'Europa, entès com a finalitat política de la UE. Semblava que la integració gradualista que havia funcionat fins al moment ja no era útil i es volia buscar el dibuix final de com havia de ser la Unió. La Declaració de Laeken volia ordenar tots aquests debats informals i obrir el camí cap a una Unió més assimilable a un estat, amb una Constitució i unes institucions més homologables. Per això plantejava quatre reptes essencials: el repte democràtic, el paper d'Europa al món, les expectatives de la ciutadania i la simplificació dels tractats.

El mètode de les conferències intergovernamentals en què els líders nacionals negociaven fins a consensuar un mínim comú denominador havia demostrat que estava obsolet. Tot i que l'aprovació final d'un nou tractat, fos quin fos, havia de passar per una CIG, el Consell Europeu va decidir obrir el procés de

negociacions a nous actors i amb un format de debat molt més obert. La mateixa Declaració de Laeken convocava una convenció en què estarien representats (com a membres, suplents o observadors) els governs i els parlaments nacionals dels estats membres i també dels candidats, el Parlament Europeu i la Comissió, el Comitè Econòmic Social, el Comitè de les Regions i el Defensor del Poble, a més de representants dels agents socials europeus. Aquest fòrum tenia l'encàrrec de produir un document final que inclogués diferents opcions alternatives o bé recomanacions en cas de consens sobre els reptes plantejats a Laeken i que havien de portar a una nova reforma dels tractats, reforma que en aquell moment es plantejava com la definitiva.

Durant una mica més d'un any, entre el febrer del 2002 i el juny del 2003, la Convenció Europea va treballar més enllà del mandat de les recomanacions formulant hipòtesis de reforma. A partir de la recerca de posicions compartides àmpliament per tots, aquest fòrum va aconseguir consensuar un text únic que va esdevenir el primer esborrany de Constitució Europea. El president de la Convenció, Valéry Giscard d'Estaing, el va presentar al Consell Europeu com una proposta per a començar els debats, ara sí només entre els governs dels estats, de la CIG.

El 4 d'octubre de 2003 es va obrir a Roma la conferència intergovernamental que havia de debatre sobre un futur tractat constitucional per a la UE, conegut més informalment com a Constitució Europea. Des del primer moment alguns governs van manifestar el seu desacord amb algunes de les propostes més controvertides de la Convenció: incloure o no una referència a les «arrels cristianes» d'Europa (a favor Polònia, Espanya, Itàlia i Irlanda), definir la majoria qualificada (Espanya i Polònia s'hi oposaven), establir la composició de la Comissió Europea (els estats petits no volien perdre el seu comissari) o les funcions del nou ministre europeu d'Afers Exteriors (la Gran Bretanya hi estava en contra). En canvi, altres temes com el repartiment de competències, la inclusió de la Carta de Drets Fonamentals en el Tractat, el principi de subsidiarietat o la nova figura del president del Consell Europeu van ser acceptats sense grans canvis. Malgrat tenir un acord pràcticament tancat al final del 2003, Espanya i Polònia ho van impedir, ja que s'oposaven a la proposta de la doble majoria (50% dels estats membres i 60% de la població) perquè reduïa ostensiblement el seu pes en el si del Consell. Finalment, després de les eleccions general del març del 2004, José Luis Rodríguez Zapatero va desbloquejar la situació i Espanya va acceptar el sistema de doble majoria amb alguns retocs (les decisions preses haurien de tenir el suport del 55% dels estats membres en representació del 65% de la població; la minoria de bloqueig hauria de tenir un mínim de quatre estats membres). D'aquesta manera, al juny del 2004 el Consell Europeu, reunit a Brussel·les, tancava un acord satisfactori per a tot-hom i a final d'octubre tenia lloc la signatura formal del nou Tractat Constitucional a Roma, la mateixa ciutat on havia nascut el projecte europeu.

Amb el lema «Units en la diversitat», la Constitució Europea reflectia el límit al qual els estats membres estaven disposats a arribar per tal d'afrontar la transformació de la Unió. Tot i que no resolía tots els problemes plantejats, el projecte aportava algunes solucions interessants. Des del punt de vista institucional, simplificava els procediments, aclaria més les responsabilitats entre les institucions comunitàries, reforçava el paper del Parlament Europeu i donava entrada a la veu dels parlaments nacionals amb un major control de les proposicions legislatives de la Comissió. Encara més, algunes de les reclamacions de la ciutadania europea per a tenir més veu, com incloure el dret d'iniciativa popular i incorporar la Carta Europea de Drets Fonamentals al nou tractat, van ser incloses.

Si bé fins llavors la ratificació de cada tractat havia estat majoritàriament parlamentària, el fet de voler donar un aire constitucional al nou tractat va influir en la decisió d'alguns estats membres de convocar un referèndum per a ratificar-lo. Quinze estats membres van decidir mantenir la ratificació per via parlamentària, dos (Irlanda i Dinamarca) estaven obligats a convocar un referèndum per mandat constitucional, mentre que els altres vuit ho van fer per voluntat del Govern o del Parlament (Espanya, França, Països Baixos, Luxemburg, Polònia, Portugal, Txèquia i Regne Unit). El primer país on es va celebrar el referèndum de ratificació va ser Espanya, el 20 de febrer de 2005. La consulta popular havia estat plantejada per José Luis Rodríguez Zapatero com una demostració del tarannà europeista del Govern socialista elegit recentment. El sí va obtenir el 76,73% dels vots i el no el 17,24%, però l'abstenció va superar el 57% i això feia presagiar la distància creixent entre una opinió pública europea sense interès per la UE i una elit política molt implicada en els debats que havien portat a signar una Constitució Europea. Però va ser en dos dels estats fundadors, França i els Països Baixos, on la ciutadania va donar l'estocada final al text constitucional. El 29 de maig del mateix any els francesos van votar no en el 54,85% dels vots i sí en el 45,14%, amb una participació de quasi el 70% després d'una campanya molt intensa i apassionada. De manera similar, tres dies després als Països Baixos el no va guanyar pel 61,6% dels vots, mentre que el sí va obtenir el 38,4%, amb un índex de participació que es va quedar en el 62,8%. Molts factors expliquen aquesta negativa: des de domèstics com el descontentament amb els respectius governs o la preocupació per la situació socioeconòmica fins a una certa desconfiança en el futur d'una UE amb tants estats membres, passant per la por a una hipotètica entrada de Turquia o a l'augment de la immigració.

Tot i que les ratificacions parlamentàries van continuar el seu curs i fins i tot Luxemburg va celebrar el referèndum previst, en el qual va guanyar el sí, el Tractat constitucional estava tocat de mort. Després d'un període de reflexió de poc més de dos anys, durant la presidència rotatòria del Consell en mans d'Alemanya, Angela Merkel va decidir establir un «full de ruta» per a relançar el procés en el Consell Europeu de juny de 2007. Fins llavors, només hi havia hagut alguns posicionaments vagues, com la proposta de substituir el tractat constitucional per un minittractat només amb els aspectes institucio-

nals, feta per Nicolas Sarkozy, o la defensa fèrria del tractat constitucional pel grup autodenominat Amics de la Constitució Europea, per part dels estats que ja l'havien ratificat. Calia convocar una nova CIG amb un caràcter molt tècnic per a negociar un nou tractat que preservés molts dels avenços del Tractat Constitucional però que pogués ser acceptat per tots els estats membres.

Mentrestant, en l'altra cara de la moneda del procés d'integració, l'ampliació avançava més. Al llarg dels anys noranta, els estats membres de la UE van acceptar la irreversibilitat de les noves ampliacions que s'havien de dur a terme per a fer possible el que fins al 1989 semblava impossible: la unificació d'Europa. Una ampliació d'aquesta envergadura necessitava molts processos de reforma a la vegada. D'una banda, com ja hem vist, la UE havia d'adaptar internament les institucions i les regles de funcionament a la nova realitat de passar de quinze estats membres a més de vint-i-cinc. De l'altra, un cop les sol·licituds d'adhesió eren acceptades pel Consell Europeu, els estats candidats iniciaven les negociacions d'adhesió pròpiament dites liderades per la Comissió Europea per tal d'assegurar que els nous membres complien tots els requisits establerts en els criteris de Copenhaguen. L'1 de maig de 2004 es va produir l'adhesió de deu nous estats membres: Estònia, Letònia, Lituània, Polònia, Eslovàquia, República Txeca, Hongria, Eslovènia, Malta i Xipre. L'1 de gener de 2007 s'hi van sumar Bulgària i Romania, que havien necessitat més temps per a superar les negociacions d'adhesió, incorporar el cabal comunitari als ordenaments jurídics respectius i adaptar les seves economies al funcionament del mercat. El debat sobre l'adhesió turca, controvertit des que Ankara va presentar la seva candidatura l'any 1987, es va fer més palès quan el Consell Europeu va decidir finalment obrir les negociacions per a la seva adhesió al final del 2005. Aquestes negociacions no van portar enlloc tant pels pocs avenços turcs com sobretot per les reticències d'alguns estats membres a acceptar el canvi que comportaria a la UE l'entrada d'un estat com el turc.

No podem tancar aquest apartat sobre els grans debats dels primers anys del 2000 sense parlar de la profunda ferida que va comportar la guerra d'Iraq a la Unió Europea. Al març del 2003, els Estats Units van declarar, al marge de les resolucions de les Nacions Unides, una «guerra preventiva» a l'Iraq acusant-lo sense proves d'amagar armes de destrucció massiva i de complicitat amb Al-Qaida. Els estats membres de la UE es van dividir en dos respecte a donar suport o no als EUA. Mentre que França i Alemanya condemnaven la invasió rotundament, el Regne Unit, Espanya, Itàlia i alguns països candidats de l'est d'Europa feien costat a George W. Bush. Una nova fractura semblava obrir-se entre els estats membres, definida com la vella Europa (representada pels estats fundadors, excepte la Itàlia de Berlusconi) contra la nova Europa (amb Blair i Aznar com a màxims representants), que explicaria la divisió en el si de la Unió i la incapacitat de la Política Exterior i de Seguretat Comuna de prendre una posició conjunta respecte a això. Sigui com sigui, França i Alemanya es van negar a enviar tropes per a ajudar en el procés de pacificació de l'Iraq i a col·laborar econòmicament en la reconstrucció del país, mentre que a Espanya el canvi del Govern d'Aznar pel de José Luis Rodríguez Zapatero

va significar també un gir en la posició respecte a Iraq. La primera decisió del Govern socialista va ser retirar les tropes espanyoles d'aquell país a l'abril del 2004. Sorprenentment, la UE va superar aquesta divisió profunda fent un pas més en la seva voluntat d'exercir un paper rellevant en l'escena internacional. Sota el lideratge de Javier Solana, alt representant per a la PESC entre el 1999 i el 2009, el desembre de 2003 els estats membres van signar la primera Estratègia Europea de Seguretat, que, amb el subtítol «Una Europa segura en un món millor», volia posar les bases per a començar a avaluar conjuntament les amenaces a les quals havien de donar resposta internacionalment i establir els objectius i interessos de seguretat comuns partint d'uns valors compartits:

«La Unió Europea, com una unió de vint-i-cinc estats amb més de 450 milions d'habitants i la quarta part del producte nacional brut mundial, disposa d'una àmplia gamma d'instruments i és inevitablement un actor d'envergadura mundial. En l'última dècada, s'han desplegat forces europees a l'exterior, en llocs tan distants com Afganistan, Timor Oriental i la República Democràtica del Congo. La creixent convergència dels interessos europeus i l'enfortiment de la solidaritat dins de la UE converteixen la Unió en un actor més creïble i eficaç. Europa ha d'estar disposada a assumir la seva responsabilitat en el manteniment de la seguretat mundial i la construcció d'un món millor.»

Estratègia Europea de Seguretat. Brussel·les, 12 de desembre de 2003

9. El vigent Tractat de Lisboa: menys constitucional i amb més velocitats

El Tractat de Lisboa, que va entrar en vigor l'1 de desembre de 2009, és un tractat que esmena tots els anteriors però que no aconsegueix unificar-los en un sinó en dos: el Tractat de la Unió Europea (TUE) i el Tractat de Funcionament de la UE (TFUE, que abans era el Tractat de la Comunitat Europea). De fet, les curtes negociacions per a arribar a signar l'acord demostren que és molt similar al Tractat Constitucional que tant es va trigar a consensuar, però sense la simbologia constitucional i amb més exempcions per als estats que s'hi havien oposat més.

La ratificació va ser molt més ràpida tot i que amb algun contratemps. La majoria dels estats membres van optar per la via parlamentària excepte Irlanda, on el referèndum és una obligació constitucional. En el primer referèndum irlandès, celebrat al juny del 2008, va guanyar el no pel 53,4% dels vots. Diversos motius expliquen aquesta negativa, però, bàsicament, l'eslògan «if you don't know, vote no» exemplifica molt bé el sentiment dels irlandesos, el poc interès per la Unió dels quals els va fer votar-hi en contra. A més, també hi va influir la manca d'algunes garanties nacionals, la possible pèrdua d'un comissari per a Irlanda, la percepció d'amenaça a la seva neutralitat o la por que la UE volgués incidir en les seves polítiques antiavortistes. A diferència del que havia passat amb la Constitució Europea, aquesta vegada les ratificacions nacionals van continuar i el Govern irlandès es va comprometre a celebrar un segon referèndum. El Govern irlandès va negociar un protocol que fixava aquestes qüestions més controvertides nacionalment en el nou tractat i va convocar un segon referèndum per al 2 d'octubre de 2009. Aquesta vegada la participació va augmentar i més de dues terceres parts dels votants van votar afirmativament. Només quedaven dues ratificacions pendents de dos dels governs més euroescèptics del moment, Polònia i la República Txeca. Mentre que el president polonès, Lech Kaczynski, va acceptar finalment signar la ratificació polonesa després de l'aprovació parlamentària, el Govern txec va demanar una última exempció per a poder ratificar-lo, l'*op-out* a la Carta de Drets Fonamentals, seguint l'exemple britànic. Després de la inclusió d'un darrer protocol referent a aquesta última exempció, el Tractat de Lisboa va ser ratificat pels vint-i-set estats membres i va entrar en vigor.

Per tant, el TUE i el TFUE són els tractats que regeixen actualment la integració europea. D'una banda, el TUE ofereix una visió general del que representa la Unió Europea i les seves estructures, amb les provisions sobre els principis democràtics (de fet, aquesta és una novetat que mai no s'havia posat en paper formalment), les institucions europees i les condicions per a les cooperacions reforçades. D'altra banda, el TFUE té molts més articles i declaracions, ja que és el que desenvolupa totes les disposicions de les polítiques internes de la UE,

des de d'agricultura i pesca fins a les polítiques socials, la protecció del consumidor i la salut pública, passant per l'àrea comunitaritzada més recentment, dedicada a les qüestions de llibertat, seguretat i justícia. També s'inclouen en un apartat diferent i destacat totes les provisions de l'acció exterior de la Unió i l'organització financera i pressupostària de la UE.

Amb aquesta nova disposició dels tractats, la Unió Europea aconseguia ser més eficient i parcialment més entenedora. La Comunitat Europea va desaparèixer i la UE va passar a ser l'única estructura d'integració i mantenint d'aquesta manera l'atribució de personalitat jurídica. El sistema de pilars proposat a Maastricht desapareixia definitivament i totes les polítiques excepte la PESC passaven a regir-se pel mètode comunitari.

Totes les referències constitucionals s'hi van eliminar: no s'hi parla de «la voluntat dels ciutadans i dels estats d'Europa»; no s'hi esmenten els símbols identitaris de la Unió; desapareix la divisió de les competències, i s'hi afegeix una declaració en què s'indica que els estats membres poden decidir augmentar, però també limitar, les competències de la UE; no s'aconsegueix canviar el nom dels reglaments i directives, per *lleis i lleis marc*; i el ministre d'Assumptes Exteriors proposat en la Constitució Europea continua dient-se alt representant per als Afers Exteriors i la Política de Seguretat de la UE.

Sens dubte, el sistema de presa de decisions va ser un dels apartats més modificat respecte a la Constitució Europea. El procés de codecisió va ser anomenat procediment legislatiu ordinari i es va estendre a més de cinquanta noves àrees; la votació per majoria qualificada en el Consell es va ampliar a seixanta noves instàncies, amb un sistema més simple de doble majoria (representació del 55% dels estats membres i el 65% de la població) tot i mantenir el dret a la unanimitat en qüestions essencials com la PESC, la fiscalitat o la seguretat social.

Respecte a les institucions, el gran guanyador va ser el Parlament Europeu, que es convertia en colegislador en moltes més matèries i guanyava pes en el procediment de revisió dels tractats i en el nomenament del president de la Comissió Europea. El Consell Europeu també es va reforçar com a institució amb la creació de la figura del president del Consell Europeu, amb un mandat de dos anys i mig renovables. L'alt representant de la Unió per a la Política Exterior i de Seguretat passava de formar part del Consell a ser membre de la Comissió Europea com a vicepresident, i a més es preveia la creació del Servei Europeu d'Acció Exterior, un òrgan de servei diplomàtic multinacional. Les defenses dels drets humans i de la legitimitat democràtica es van fer més presents, la primera mitjançant la incorporació de la Carta de Drets Fonamentals en el mateix Tractat (fins llavors en quedava exclòs) i la possibilitat de la UE d'adherir-se al Conveni Europeu dels Drets Humans. Implicar més la ciutadania en el projecte europeu era un dels objectius que volien millorar amb el Tractat mitjançant la instauració del procediment de la iniciativa popular per

a impulsar debats legislatius a escala europea a partir de la recollida d'un milió de signatures i també mitjançant un paper de control més gran dels parlaments nacionals en el procediment legislatiu europeu.

Després d'encadenar diverses reformes en els tractats durant més de vint anys, els estats membres, les institucions europees i la ciutadania patien certa fatiga de reforma, que, sumada a la desafecció política creixent i l'aparició o creixement de partits euroescèptics en molts països, feien preveure que el Tractat de Lisboa tindria una vigència més llarga que els anteriors tractats de reforma (Acta Única Europea, Maastricht, Amsterdam i Niça). Aquest nou tractat, o la suma del TUE i el TFUE, no va ser concebut com el text definitiu de la Unió, tal com es pretenia amb la Constitució Europea, però donava a la Unió un marc institucional estable a partir del qual es faria funcionar la màquina durant uns quants anys sense necessitat de més reformes.

10. Les diverses crisis de la Unió

La segona dècada del segle XXI ha comportat una concatenació de crisis per a la Unió Europea que han arribat a plantejar la possible desintegració del mateix projecte. Les diverses crisis de la Unió Europea han demostrat que aquell objectiu definit en anglès com *an ever closer Union* s'ha acabat i que la flexibilitat ja impera en el projecte d'integració europea. L'aprofundiment en la integració passa a tenir lloc només de manera instrumental i l'ampliació de nous estats membres s'alenteix, i fins i tot se'n planteja la reducció.

Podem dir que la Unió Europea ha viscut quatre crisis pràcticament simultànies durant aquesta dècada:

- La crisi de la zona euro: L'impacte de la crisi econòmica sobre els països receptors del pressupost de la UE.
- La crisi del Brexit: La crisi política oberta arran del referèndum sobre la sortida del Regne Unit de la Unió Europea i els anys de negociació sobre les condicions per a la nova relació entre la Unió i el Regne Unit com a estat tercer.
- La crisi migratòria: Una crisi humanitària, mal anomenada dels refugiats, que impacta directament sobre l'Espai Schengen i les polítiques europees de migració i asil.
- La crisi de l'euroescepticisme: L'aparició de partits amb cada vegada més suport a les urnes que defensen posicions d'extrema dreta i que reclamen també una renacionalització de les polítiques europees.

Vegem en primer lloc la crisi econòmica. Al final de l'any 2009, just quan entrava en vigor el Tractat de Lisboa, irrompia amb força la crisi del deute a la Unió Europea com a conseqüència de la recessió global que s'havia iniciat amb la caiguda de Lehman Brothers. Alguns membres de l'eurozona, com Grècia, Portugal, Irlanda, Espanya i Xipre, no podien fer front al refinançament del seu deute públic, de manera que generaven dèficits públics elevats i la taxa d'atur creixia desmesuradament. La Unió Europea, juntament amb el Fons Monetari Internacional (FMI), va haver de fer front a rescats financers d'aquests països, consistents en préstecs condicionats a implementar reformes estructurals i austeritat fiscal.

Arran de tota aquesta crisi, la Unió Europea va haver d'emprendre algunes petites reformes dels tractats per a crear els instruments financers necessaris per a preservar l'estabilitat financera a la zona euro. Primer, a partir del 2010, es van crear el Fons Europeu d'Estabilitat Financera i el Mecanisme Europeu

d'Estabilitat Financera, que eren unes estructures temporals de finançament d'emergència dependents de fons recaptats en els mercats financers i garantits per la Comissió, amb el pressupost de la Unió com a garantia. Després, al març del 2011, els estats membres de la Unió els van substituir per un instrument més permanent, el Mecanisme Europeu d'Estabilitat, que volia salvaguardar l'estabilitat financera a la zona euro en conjunt. Finalment, al març del 2012, els estats membres van negociar un acord en forma de tractat conegut com el Pacte Fiscal Europeu (Fiscal Compact en anglès malgrat que el nom oficial era Tractat d'Estabilitat, Coordinació i Governança de la Unió Econòmica i Monetària), del qual el Regne Unit i la República Txeca van autoexcloure's. Aquest tractat va fixar el principi de l'equilibri pressupostari a partir d'un conjunt de regles vinculants per als estats membres:

- el compromís de tenir un dèficit públic estructural que no excedeixi el 0,5% del PIB o l'1% per als països el deute públic dels quals sigui inferior al 60% del PIB;
- l'obligació dels països amb un deute públic superior al 60% del PIB de mantenir-se dins d'aquest límit en vint anys amb una taxa equivalent a la vintena part de l'excés en cada anualitat;
- l'obligació de cada estat de garantir les correccions automàtiques de les dates de venciment quan no sigui capaç d'assolir els objectius fiscals de l'acord aconseguit;
- el compromís d'inserir les noves normes en el reglament constitucional o en la legislació nacional, amb verificació del Tribunal de Justícia de la UE;
- l'obligació de mantenir el dèficit públic sempre per sota del 3% del PIB, l'incompliment del qual donaria lloc a sancions semiautomàtiques.

En primer lloc, un dels elements principals d'aquesta crisi de l'eurozona fou la interacció entre l'augment del risc sobirà i el del risc bancari. L'increment de la prima de risc del deute sobirà conduïa a augmentar el risc-país que deteriorava la situació de la banca. I, al seu torn, la banca necessitava un ajut públic que implicava un augment del risc sobirà. Per tal de trencar aquest vincle, al juny del 2012 els caps de d'estat i de govern van acordar avançar cap a la unió bancària establint-ne els eixos principals en el Consell Europeu del desembre del mateix any. Es tracta d'un sistema de supervisió i resolució bancàries a escala europea amb els objectius de vetllar perquè els bancs siguin sòlids i puguin resistir crisis financeres futures, evitar situacions en què s'utilitzin els diners dels contribuents per a salvar els bancs en fallida, reduir la fragmentació del mercat harmonitzant la normativa del sector financer i, globalment, reforçar l'estabilitat financera de la zona euro i la UE en conjunt. Totes aquestes mesures sobre la governança de la UEM i la unió bancària, però també la decisió del

Banc Central Europeu d'abaixar els tipus d'interès a mínims històrics, entre d'altres, tenien com a prioritat salvar l'euro a curt termini i fer més resiliència la Unió Econòmica i Monetària amb vista a crisis futures.

En segon lloc, la crisi política a la UE va venir dirigida pel Regne Unit. El Brexit obria, per primera vegada en la història de la integració, la possibilitat que un estat membre decidís sortir del club europeu. De fet, el Tractat de Lisboa ja preveia aquesta opció, precepte que fins llavors no havia estat inclòs en cap altre tractat. Aquesta inclusió ja podia fer entreveure que els temps del consens permissiu canviaven i l'euroescepticisme podia guanyar alguna partida.

L'article 50 del Tractat de la Unió Europea estableix el full de ruta per a la retirada d'un estat membre de la UE:

1) Tot estat membre podrà decidir, de conformitat amb les seves normes constitucionals, retirar-se de la Unió.

2) L'estat membre que decideixi retirar-se notificarà la intenció al Consell Europeu. A la llum de les orientacions del Consell Europeu, la Unió negociarà i celebrarà amb aquest estat un acord que establirà la forma de la seva retirada, tenint en compte el marc de les seves relacions futures amb la Unió. [...]

3) Els tractats deixaran d'aplicar-se a l'estat de què es tracti a partir de l'entrada en vigor de l'acord de retirada o, si no n'hi ha, dos anys després de la notificació a què es refereix l'apartat 2, amb l'excepció de si el Consell Europeu decideix per unanimitat, d'acord amb aquest estat, prorrogar aquest termini.

4) Als efectes dels apartats 2 i 3, el membre del Consell Europeu i del Consell que representi l'estat membre que es retira no participarà ni en les deliberacions ni en les decisions del Consell Europeu o del Consell que l'afecti. [...]

El poc afecte dels ciutadans britànics per la Unió Europea havia estat una constant històrica que no havia evitat que Londres s'adherís al projecte europeu l'any 1973 ni que tingués un paper de lideratge al llarg dels anys en alguns àmbits de la integració europea del seu interès, com la liberalització econòmica i les mesures d'impuls a la competitivitat, les relacions transatlàntiques o fins i tot els avenços en la política cap a una defensa europea. No obstant això, l'opinió pública mostrava senyals cada vegada més forts de distanciament respecte al projecte europeu. Durant la campanya electoral de 2015 David Cameron va anunciar que si guanyava les eleccions generals convocaria un referèndum sobre la permanència del seu país a la Unió. Un cop va ser primer ministre, Cameron va proposar renegociar la relació entre Londres i Brussel·les amb l'objectiu de defensar la permanència a la Unió en el referèndum. Després d'una intensa negociació amb els altres estats membres, el Regne Unit va aconseguir un pacte basat en quatre reformes: excloure el Regne Unit de la idea de *l'ever closer Union* per tal d'assegurar la seva sobirania nacional; prometre de treballar per a augmentar la competitivitat de la UE i els acords comerci-

als internacionals; protegir els estats membres de la UE que no participen en l'eurozona (en defensa de la City de Londres), i controlar més la immigració comunitària.

La pregunta del referèndum era ben senzilla i les posicions ben contraposades:

«Should the United Kingdom remain a member of the European Union or leave the European Union?»

Pregunta del referèndum sobre l'estatus del Regne Unit com de membre de la Unió Europea, celebrat el 23 de juny de 2016.

Els partidaris del sí al Brexit defensaven que, recuperant la sobirania nacional, el Regne Unit estaria més ben posicionada per a controlar la immigració i negociar acords comercials, entre altres avantatges, a la vegada que estaria alliberada de la regulació burocràtica comunitària. Els partidaris del no al Brexit, en canvi, alertaven dels riscos per a la prosperitat econòmica britànica, de la pèrdua d'influència internacional i de l'augment de les barreres comercials entre el Regne Unit i els estats de la UE. Després d'una dura campanya, el resultat del referèndum va donar una victòria al sí al Brexit amb el 51,9% dels vots, davant el 48,1% dels favorables a mantenir-se dins la UE. Cameron va renunciar automàticament al càrrec de primer ministre, ja que havia defensat la permanència amb les noves condicions negociades, i Theresa May el substituï al front del Partit Conservador i al número 10 de Downing Street.

A partir d'aquí el full de ruta traçat per l'article 50 començava a complir-se estrictament. El 29 de març de 2017 Theresa May va signar una carta dirigida al president del Consell Europeu, Donald Tusk, en què demanava la sortida de la UE i donava inici a un procés de negociacions que havien de durar dos anys com a màxim. Aquests dos anys de dures negociacions acabaran amb la sortida del primer estat membre de la UE el 30 de març de 2019. La porta de la desintegració queda oberta pel que fa al nombre d'estats membres.

En tercer lloc, la crisi humanitària com a conseqüència del nombre de migrants i refugiats que intentaven arribar als estats membres de la UE a través de la mar Mediterrània i els Balcans obria també una crisi de solidaritat entre estats. L'any 2013 la Unió Europea va adoptar una normativa sobre acollida de refugiats que establia que el Govern del primer país al qual arribaven els refugiats era l'encarregat d'examinar les sol·licituds d'asil i decidir si les persones refugiades aconseguien aquest estatus, la qual cosa l'obligava a oferir-los ajuda. Així, doncs, la pressió de l'arribada de migrants requeia sobretot sobre els governs dels països amb frontera exterior de la UE. En aquest sentit, en aquell mateix moment Itàlia va posar en marxa l'Operació Mare Nostrum, destinada a patrullar per les aigües internacionals de l'estret de Sicília per salvar vides. En poc més d'un any, entre l'octubre de 2013 i el desembre de 2014, va rescatar més de cent setanta mil persones. Tot i els intents d'euopeïtzar aquesta operació, ja que Itàlia no la podia mantenir, alguns estats membres hi eren contraris per temor a l'efecte de crida a l'arribada massiva de migrants. El discurs europeu de salvar vides començava a virar des de l'objectiu del rescat a alta mar fins a un

major control de fronteres per a evitar les sortides al mar, i acabà centrant-se en la lluita contra les màfies que exploten els migrants i n'abusen. El discurs humanitari i el de la seguretat s'apropaven. En primer lloc, la UE va desplegar l'Operació Tritó, liderada per l'agència Frontex, que s'ocupa del control de les fronteres d'Europa, però amb menys recursos econòmics que l'operació italiana. Després, l'any 2015, el president de la Comissió Europea, Jean-Claude Juncker, va impulsar el reforçament pressupostari d'una nova operació, que va rebre el nom de Sophia i que sumava el nou objectiu de combatre les xarxes de traficants i els seus mètodes de transport d'immigrants.

Nogensmenys, al principi del 2015 la Comissió també va instar els governs nacionals a treballar conjuntament en l'acollida dels refugiats que estaven bloquejats a Grècia i Itàlia. La proposta consistia a establir unes quotes d'acollida nacionals de cent vint mil refugiats en un termini de dos anys en funció dels recursos i la capacitat d'acollida. Aquest acord, aprovat per majoria qualificada en el Consell de la UE, va rebre el vot en contra d'Hongria, la República Txeca, Eslovàquia i Romania. Tot i la seva oposició, l'acord era vinculant per a tots els estats membres excepte el Regne Unit, Irlanda i Dinamarca, que estaven exempts (gràcies a una clàusula d'excepció en els tractats) de les polítiques europees de justícia i interior de la UE. Finalment, però, el nombre de reubicacions de refugiats procedents d'Itàlia i Grècia va ser molt inferior al previst, i això constata el fracàs de la solidaritat europea i la incapacitat per a donar una resposta efectiva a aquesta crisi humanitària. Sí que va funcionar l'acord amb Turquia del març de 2016 per a frenar l'arribada de refugiats a Europa des de la frontera turca i la deportació dels acabats d'arribar a canvi de compensacions econòmiques.

I, finalment, la suma d'aquestes crisis i d'altres d'índole més domèstica va acabar comportant una crisi de confiança de la ciutadania envers el projecte europeu. En una gran majoria de països europeus, es va produir un auge de partits amb presència parlamentària que defensaven un cert retorn de la sobirania nacional. L'agenda dels partits euroescèptics pot ser molt diferent en cada país, però el discurs antieuropeu s'ha centrat bàsicament, coincidint amb les crisis econòmica i migratòria a Europa, en la crítica a les institucions europees per les mesures d'austeritat imposades en els últims anys i també en una oposició a l'arribada de migrants i refugiats als estats europeus. L'antieuropeisme pot anar-se construint sobre diverses demandes, des de la retirada del projecte europeu seguint l'exemple del Regne Unit fins al retorn a les monedes nacionals, abandonant o frenant qualsevol proposta d'integració des de dins. La història dirà si la Unió Europea continuarà avançant cap a la integració, si es produirà un retorn de competències a les sobiraniaes nacionals o fins i tot si la Unió acabarà diluint-se.

11. Annexos

11.1. Annex 1. El procés d'aprofundiment de la Unió Europea

Cronologia dels principals tractats de la Unió Europea

Tractats	Signatura	Entrada en vigor
Tractat constitutiu de la CECA	1951	1952
Tractats de Roma: Tractats CEE i Euratom	1957	1958
Tractat de fusió - Tractat de Brussel·les	1965	1967
Acta Única Europea	1986	1987
Tractat sobre la Unió Europea - Tractat de Maastricht	1992	1993
Tractat d'Amsterdam	1997	1999
Tractat de Niça	2001	2003
Tractat de Lisboa	2007	2009

Font: https://europa.eu/european-union/law/treaties_es

Països membres de la Unió Europea per any d'entrada

Any	Estats
1958	Alemanya, Bèlgica, França, Itàlia, Luxemburg, Països Baixos
1973	Dinamarca, Irlanda, Regne Unit*
1981	Grècia
1986	Espanya, Portugal
1995	Àustria, Finlàndia, Suècia
2004	Eslovàquia, Eslovènia, Estònia, Hongria, Letònia, Lituània, Malta, Polònia, República Txeca, Xipre
2007	Romania, Bulgària
2013	Croàcia

Font: https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_en

(*) En un referèndum de l'any 2016, el Regne Unit decideix sortir de la UE (Brexit).

En la pàgina web de la mateixa Unió Europea trobareu una cronologia molt més detallada dels principals avenços de la construcció europea, per dècades i actualitzada regularment. Per a més informació, vegeu: Unió Europea (2017). «La historia de la Unión Europea», *Información básica sobre la Unión Europea*. Disponible a:

https://europa.eu/european-union/about-eu/history_es

11.2. Annex 2. El procés d'ampliació de la Unió Europea

Mapa de la Unió Europea després de l'adhesió de Croàcia (1 de juliol de 2013)

La Unió Europea

Font: Comissió Europea (2013). *Map of the European Union with 28 Member States after the accession of Croatia (1 July 2013)*. Número de referència: P-023294/00-03. Brussel·les: EC Audiovisual Service. Disponible a: <https://ec.europa.eu/avservices/photo/photoDetails.cfm?%20sitelang=en&mgid=38#2>

Mapa de les diferents onades d'adhesió dels estats a la Unió Europea

Font: Comissió Europea (2016). *Map of the enlargement to 28 EU Members countries*. Número de referència: P-030882/00-01. Brussel·les: EC Audiovisual Service. Disponible a: <http://ec.europa.eu/avservices/photo/photoDetails.cfm?&ref=030882&sitelang=en#0>

Resum

El procés d'integració europea ha simbolitzat històricament la pau al continent europeu després de dues guerres mundials, però també el progrés econòmic i l'estabilitat, i la unificació europea amb la caiguda del mur de Berlín. Amb l'ampliació cap als països de la ribera nord de la Mediterrània als anys vuitanta i als països de l'Europa central i oriental a mitjan anys dos mil, la Unió també va significar la consolidació de la democràcia, la modernització econòmica i social, i la inserció d'aquests països en el projecte europeu.

És comú afirmar que el procés d'integració europea ha avançat a cops de crisi. És a dir, en moments de paràlisi el projecte europeu ha renascut amb més força i ha avançat cap a una major integració competencial i amb més estats membres adherits. Un dels moments paradigmàtics es va viure al principi de la dècada dels noranta quan la reunificació alemanya va impulsar la Unió Econòmica i Monetària i la unió política al mateix temps. Amb la crisi econòmica i financera global de l'última dècada, la UE ha treballat per ser més resilient amb una proposta d'unió bancària, entre moltes altres mesures.

De moment, la Unió Europea o els seus estats membres no han hagut d'escollir entre aprofundiment o ampliació, sinó que s'ha anat avançant per les dues vies en paral·lel. Fins i tot avui, que cada vegada sonen més veus en alguns països membres en contra del desenvolupament d'algunes polítiques europees o que fan una defensa del retorn a la sobirania nacional, hi ha països que continuen trucant a la porta de la Unió. No obstant això, la UE serà cada cop més una Unió a la carta on cada estat membre decidirà fins on participa en cada política i, fins i tot, fins quan.

Bibliografia

Lectures seleccionades

Chira-Pascanut, C. (2014). «Discreet Players: Jean Monnet, Transatlantic Networks and Policy-Makers in International Co-operation». *Journal of Common Market Studies*, vol. 52, núm. 6, pàg. 1.242-1.256. Article més o menys actual que analitza i aclareix la figura d'un dels fundadors del projecte d'integració europea, Jean Monnet. Mitjançant la recerca sobre xarxes transnacionals, Constantin Chira-Pascanut indaga com Monnet va persuadir els líders dels estats europeus perquè se sumessin a la seva proposta de crear la Comunitat Europea del Carbó i de l'Acer (CECA).

Ross, G.; Jenson, J. (2017). «Reconsidering Jacques Delors' Leadership of the European Union». *Journal of European Integration*, vol. 39, núm. 2, pàg. 113-127. Sens dubte, un altre nom clau de la història de la integració europea és Jacques Delors. En aquest article, George Ross i Jane Jenson analitzen el paper del president més carismàtic de la Comissió Europea (entre el 1985 i el 1994) seguint les teories del lideratge transformador. Durant aquests deu anys de treballs de la Comissió Delors, el projecte europeu va avançar cap a la unió econòmica i monetària, i la unió política amb l'Acta Única Europea i el Tractat de Maastricht, però algunes iniciatives també es van quedar sense realitzar per les reticències d'alguns estats membres.

Wallace, H. (1999). «Whose Europe is it anyway? The 1998 Stein Rokkan Lecture». *European Journal of Political Research*, núm. 35, pàg. 287-306. Deu anys després de la caiguda del mur de Berlín i cinc abans de l'ampliació de la UE cap als països de l'Europa central i oriental, Helen Wallace reflexiona sobre què significa el projecte d'integració *profunda* portat a terme fins llavors a l'Europa occidental i com els estats candidats a l'adhesió poden adaptar-s'hi un cop són membres. La Unió Europea és, de fet, un projecte d'Europes múltiples, de moltes capes d'integració en els àmbits polític, econòmic i social, de relacions entre estats marcades per la geografia, la història o la participació en altres organitzacions multilaterals. Es tracta d'una reflexió sobre un moment molt concret de la història de la integració europea que té molta vigència encara avui.

Hobolt, S. (2016). «The Brexit Vote: A Divided Nation, a Divided Continent». *Journal of European Public Policy*, vol. 23, núm. 9, pàg. 1.259-1.277. En aquest article Sara B. Hobolt reflexiona sobre el referèndum celebrat al Regne Unit al juny del 2016 per a mantenir-se o no com a membre de la Unió Europea. Amb l'anàlisi de la campanya i d'enquestes sobre el perfil dels votants, demostra la divisió creixent entre els guanyadors i els perdedors de la globalització, i com això decanta el vot en el referèndum. Finalment, és interessant la reflexió sobre si el Brexit pot ser un factor desencadenant d'altres referèndums similars (fins avui no ho ha estat).

Wallace, H. (2017). «In the Name of Europe. The JCMS Annual Review Lecture». *Journal of Common Market Studies*, vol. 55, pàg. 8-18. Annual Review. En una altra lliçó magistral, Helen Wallace reflexiona, quasi vint anys després de l'Stein Rokkan Lecture, sobre el moment actual de la Unió Europea i del seu país, el Regne Unit, en procés de sortida de la Unió com a membre. Amb un to molt més pessimista, apareixen conceptes inaudits en la història de la integració europea, com els de desintegració, decepció o falta de narrativa europea i europeista. Fent un repàs de les teories de la integració europea que veurem en el mòdul 2, Wallace també planteja que la comunitat d'investigadors de la UE ha de ser més crítica en les seves anàlisis sobre el procés d'integració.

Referències bibliogràfiques

Aldecoa, F. (2002). *La integración europea. Génesis y desarrollo de la Unión Europea (1979-2002)*, vol. II. Madrid: Tecnos.

Dedman, M. (2009). *The Origins and Development of the European Union: A History of European Integration*, 2a. edició. Londres: Routledge.

Dinan, D. (2010). *Ever Closer Union: An Introduction to European Integration*, 4a. edició. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.

Dinan, D. (2014). *Europe Recast: A History of European Union*, 2a. edició. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.

Gerbet, P. (2007). *La Construction de l'Europe*, 4a. edició. París: Armand Colin.

Morata, F. (2005). *Història de la Unió Europea*. Barcelona: UOC, col·lecció «Vull Saber».

Truyol i Serra, A. (1999). *La Integración Europea. Génesis y desarrollo de la Comunidad Europea (1951-1979)*, vol. I. Madrid: Tecnos.

Zorgbibe, C. (2005). *Histoire de l'Union Européenne*. París: Albin Michel i Fondation Robert Schuman.